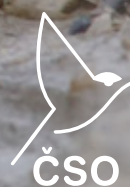

Pták roku 2020

Jiříčka obecná
Delichon urbicum

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

1 | 2020

22. 2. – 7. 3. | Třetí zimní sčítání v rámci liniového sčítání druhů; birdlife.cz/lcd
 5. 3. | Soví noc, ORNIS – Ornitologická stanice Muzea Komenského v Přerově, od 16:30; ornis.cz
 14. 3. | Jarní setkání členů a příznivců ČSO, ZŠ U Vršovického nádraží 1, Praha
 21. 3. | Schůze Východočeské pobočky ČSO, Pardubice
 21. 3. | Schůze Jihomoravské pobočky ČSO, Brno
 27.–29. 3. | Zahájení kurzu poznávání ptáků, Praha; birdlife.cz/kurz-cso-2020
 4. 4. | Schůze Západočeské pobočky ČSO, Plzeň
 duben–květen | Vítání ptačího zpěvu na mnoha místech Česka, přehled akcí v dubnu na birdlife.cz
 15. 4. – 10. 5. | První hnízdní sčítání v rámci Liniového sčítání druhů; birdlife.cz/lcd
 15. 5. – 10. 6. | Druhé hnízdní sčítání v rámci Liniového sčítání druhů; birdlife.cz/lcd
 18. 5. | Žakovská ornitologická konference, Praha, Toulcův Dvůr; birdlife.cz/zakovska-konference-2020

Foto: Václav Beran

Severočeské výsypky

Členské exkurze ČSO Cestujte s námi za ptáky

- 5.–10. 5. Camargue a kaňon řeky Verdon 21.–24. 5. Znojensko a NP Podyjí
 13.–14. 6. Severočeské výsypky, Mostecko, Poohří 4.–11. 7. Irsko 7.–21. 11. Etiopie
 Sledujte náš web – průběžně mohou být doplněny další exkurze.

www.birdlife.cz/exkurze

- 1 | Úvodník / Dawn Balmer
 1 | Z terénu i z kanceláře / Věra Sychrová
Letem ptačím světem Bány Kaminiecké
 2 | Ztracená thajská princezna
 2 | Vlaštovčí hnízda, která nejsou vlaštovčí

Pták roku

- 3–10 | Neznámá známá jiříčka obecná / Lukáš Viktora
 10 | Mezidruhové křížení / Václav Jelínek
 11–12 | Na svatého Jiří jiříčky k nám míří / Petr Procházka
 13–16 | Hnízdní příležitosti v lidských sídlech / Lukáš Viktora, Evžen Tošenovský, Pavel Procházka, Alena Klvaňová
 17 | Záhadami opředené zimování jiříček / Jaroslav Cepák

Mladým ornitologům

- 18 | Krutíhlavovy hlavolamy / Vladka Sládečková
 18 | Polet se mnou do přírody / Gabriela Dobruská
 19 | Hnízda z hlíny. Umíte to jako jiříčky? / Zdeněk Vermouzek, Jindřiška Bátková a oddíl Circus

Zajímavosti z ptačí říše

- 20–21 | Mimo poměšťovací řadu / Tomáš Grim

V ohrožení

- 22 | Ptáci za to (ne)mohou / Jan Votýpka
 23 | Právní ochrana ptačích hnízd / Vojtěch Stejskal, Zdeněk Vermouzek

Rady, tipy, návody

- 24–25 | Stavíme s... jiříčkami! / Evžen Tošenovský
 26 | Hnízdění jiříček v umělých hnízdech / Martin Strnad
 26 | Jde to i na historické budově / Evžen Tošenovský

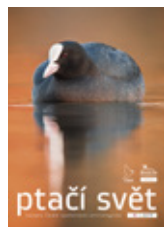
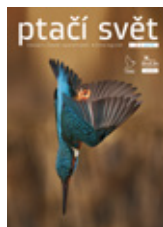
Ze života ČSO

- 27 | Podruhé jsme sčítali ptáky na krmítku / Alena Skálová

Přidejte se

- 28 | Koukejte, co kde lítá! / Lukáš Viktora

**Od 1. března 2020
 činí roční předplatné
 Ptačího světa
 350 Kč.**

**Objednávejte
 na
cso@birdlife.cz.**

Partneři kampaně Pták roku 2020

Ptačí svět – časopis ČSO | Ročník XXVII, číslo 1/2020

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO).
Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 252/34, 150 00, Praha 5 – Smíchov, tel.: 777 330 355, www.birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada: **Alena Klvaňová**, klvanova@birdlife.cz, šéfredaktorka
Jaroslav Cepák, krouzkovaci_stanice@nm.cz | **Gabriela Dobruská**, dobruska@birdlife.cz |
Lucie Hošková, hoskova@birdlife.cz | **Barbora Kaminiecká**, barbora.kaminiecka@nature.cz |
Jiří Sládeček, sladeczek@psp.cz | **Věra Sychrová**, sychrova@birdlife.cz | **Zdeněk Vermouzek**, verm@birdlife.cz | **Lukáš Viktora**, viktora@birdlife.cz

Vychází čtyřikrát ročně. **Pro členy ČSO zdarma, roční předplatné 350 Kč.**
 Všechna čísla a jejich obsah najdete v pdf s ročním zpožděním na www.cso.cz/ptacisvet.html.

Grafický návrh a sazba: **Jiří Kaláček** (www.kalacek.cz)

Tisk: **Grafotechna plus, s. r. o., Praha**

Jazyková korektura: **Milan Bronclík**

Toto číslo vyšlo 28. 2. 2020 v nákladu 13 000 výtisků.

Uzávěrka příštího čísla je 31. 3. 2020. Vyjde v květnu.

Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. **ISBN 978-80-87572-52-8.**

Redakce děkuje všem autorům textů i fotografií.

Na obálce: Jiříčka obecná (*Delichon urbicum*). Foto: Jiří Bohdal (naturfoto.cz)

Na vydávání časopisu přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.
 Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte webové stránky časopisu birdlife.cz/ptaci-svet
 a profil na Facebooku facebook.com/Ptacisvet.

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolný zájmový spolek zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 4000 členů. Pracuje na vlastních i mezinárodních projektech, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V Česku zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (Together for birds and people).

Přijměte výzvu a sledujte jiříčky!

Jarní přilet jiříček obecných těší milovníky ptáků po celé Evropě – jsou zvěstovatelkami teplejšího počasí i začátku hnízdní sezony a připomínají nám, z jak neuvěřitelně vzdálených končin se opět dokázaly vrátit.

Mapování pro Atlas ptáků Velké Británie a Irska během let 2007–2011 ukázalo, že celkové rozšíření jiříček se od doby prvního atlasu z let 1968–1972 příliš nezměnilo. Odhalili jsme však pozoruhodné změny početnosti za posledních dvacet let, kdy došlo k úbytku populace ve střední a jižní Británii a naopak k růstu na severu Británie a v Irsku.

Máme štěstí, že v Británii žijí tisíce nadšených a zkušených pozorovatelů ptáků. Asi byste řekli, že se všemi těmi birdwatchery a renomovaným projektem sčítání ptáků, který probíhá již od roku 1966, víme o jiříčkách všechno, co se dá. Ale sledování jiříček je díky jejich hnízdění v koloniích a silné vazbě na lidská sídla stále výzvou!

Chtěli jsme se o nich dozvědět více, a tak jsme využili skutečnosti, že jde o populární druh, a v letech 2014–2016 jsme uspořádali speciálně navržený průzkum pro veřejnost, který nám umožnil zjistit, kolik párů u nás skutečně hnízdí. Díky sledování hnízd jsme se dozvěděli více o načasování hnízdění, počtech hnízdních pokusů i hnízdní úspěšnosti.

Dobrovolníky sledování jiříček bavilo, přestože museli časně zrána procházet obytnými čtvrtěmi s dalekohledem na očích! Těšilo nás zastavit se s majiteli domů na kus řeči o „jejich“ jiříčkách. Často nás i pozvali na svou zahradu, aby nám ukázali hnízda, pyšní na to, že se k nim jiříčky každoročně vrací a hnízdí. Ne každý ale zrovna miluje nepořádek, který jiříčky nadělávají, a tak jsme také pomocí letáků, které jsme majitelům domů rozdávali, šířili osvětu o právní ochraně hnízd.

Mapa rozšíření jiříčky obecné z právě připravovaného Evropského atlasu hnízdního rozšíření ptáků (EBBA2) ukazuje za posledních 30 let jen malé změny, naše údaje z celoevropského monitoringu běžných druhů ptáků (PECBMS) ale za stejné období dokládají mírný pokles početnosti evropské populace.

Stále tedy zbývá mnoho, co se ještě můžeme o jiříčkách dozvědět, a já doufám, že spojíme síly, abychom tomuto okouzlujícímu druhu společně lépe porozuměli.

*Dawn Balmer
vedoucí oddělení mapování
British Trust for Ornithology (BTO)*

Foto: Lenka Pešíková

Vystupujeme proti rozhodnutí Ústředního kontrolního a zkušebního ústavu zemědělského (ÚKZÚZ), který 13. února povolil rozhoz jedu Stutoxu po polích, kde počet hrabošů překročil pětinasobek prahu škodlivosti. Chemické řešení je nešťastné, protože může otrávit i přirozené predátory a do budoucna problémy s hraboši jen prohloubí. Apelujeme na veřejnost, aby si všímala, co se v krajině děje. Pokud zjistíte, že na poli leží mrtví ptáci, zajáci a další živočichové, pošlete informaci ÚKZÚZ (podatelna@ukzuz.cz), v kopii ČSO (cso@birdlife.cz) a ČIŽP (podatelna@cizp.cz).

✚ Dne 6. prosince 2019 jsme ministru zemědělství Miroslavu Tomanovi předali petici *Vraťme život do krajiny*.

Více než 56 tisíc petentů požaduje, aby ministr zemědělcům vytvořil podmínky k hospodaření s ohledem na krajinu a život v ní. Ministr přislíbil, že se bude požadavky petice zabývat. I nadále vedeme jednání s politiky včetně europoslanců a ve spolupráci s vlastníky půdy a zemědělci pokračujeme ve snaze o vytváření krajiny přátelské pro ptáky a další živočichy.

✚ **Do ptačího parku Josefovské louky jsme přivezli další hřebce z rezervace v Milovicích.** Tři jsme pustili do hloubeného mokřadu Ptačnick, aby ho připravili pro bahňáky na jarní hnízdní sezonu. Čtyři koně se spojili se stádem na hlavní pastvině.

✚ **Josefovské louky vyhrály cenu sympatie od veřejnosti v soutěži Adapterra Awards.** Ta oceňuje nejlepší projekty reagující na změnu klimatu a zadržující vodu v krajině.

✚ **Informovali jsme o nálezů návnady s karbofuranem, kterou se otrávil čtyřměsíční štěně u poutního místa Svatý Antonínek na pomezí Jihomoravského a Zlínského kraje.** Oblast dlouhodobě patří k problematickým, otravy karbofuranem tu zaznamenáváme každoročně. Informace, jak reagovat v případě podezření na otravu karbofuranem, najdete na birdlife.cz/stene-se-otravilo-karbofuranem.

✚ **V den mikulášské nadílky jsme v pražské oboře Hvězda uspořádali akci pro školní děti.** Pomocí her se naučily poznávat ptáky, kteří létají na krmítko, a zjistily, která potrava je pro ptáky vhodná. Samy také v pomyslné roli Mikulášů obdarovaly ptáky slunečnicovými semeny, vlašskými ořechy a jablky. Za odměnu od nás děti získaly krmítko.

✚ **Členové Slezské ornitologické společnosti snížili v Moravskoslezském kraji hnízda čápů bílých, která byla příliš těžká a hrozila zřícením.** Hnízda měla v průměru okolo 80 cm na výšku, 185 cm na šířku a vážila několik set kilogramů. Kromě běžného stavebního

materiálu byly v hnízdech také nebezpečné plasty a provázky, které se mohou pro čápata stát smrtelnou pastí.

✚ **Podařilo se nám dohodnout se s městem Jaroměř na prodeji pozemku na území Josefovských luk do našeho vlastnictví.** Jde o téměř 4 ha za 870 000 Kč. Jedná se o luční pozemky, na nichž zvětšíme ptačnick o další velké tůň, a rozšíříme tak domov nejvzácnějšímu obyvateli parku – vodouši rudonohému.

✚ **Zakládáme tři nové ptačí rezervace.** V nivě řeky Ploučnice u České Lípy jsme našli kouzelné místo pro vznik rezervace Mnišské louky. V nivě říčky Kyjovky v blízkosti ornitologicky atraktivních Mutěnických rybníků vznikne ptačí park Kosteliska, který bude ve správě Jihomoravské pobočky ČSO. Nedaleko Přerova je nevelká pískovna Malá Lipová, jejímž hlavním lákadlem jsou hnízdicí vlhy pestré. Na provozu rezervace se bude podílet Moravský ornitologický spolek. Chcete-li darovat na nové ptačí rezervace, využijte zabezpečený portál darujme.cz/projekt/1202528. Děkujeme!

✚ **Publikovali jsme aktualizované indexy a indikátory změn početnosti běžných druhů evropských ptáků.** Největší jsou na tom stále ptáci zemědělské krajiny. Údaje o 170 druhích z 28 zemí za posledních 38 let si můžete na přehledných grafech prohlédnout na webové stránce pecbms.info.

✚ **Do druhého ročníku celorepublikového sčítání ptáků na krmítkách se zapojilo přes 21 tisíc dobrovolníků, kteří nám poskytli údaje z téměř 15 tisíc jednotlivých sčítání.** Díky dlouhodobému programu občanské vědy Ptáci hodinka lépe porozumíme změnám populací přezimujících ptáků. Výsledky sčítání najdete na ptacihodinka.birdlife.cz.

✚ **V sobotu 2. února jsme si připomněli Světový den mokřadů.** Při této příležitosti jsme uspořádali 20 vycházek za vodními ptáky po celé České republice.

Ztracená thajská princezna

Nejohroženějším nebo spíš již navždy ztraceným druhem z čeledi vlaštovkovitých je břehule bělooká (*Eurochelidon sirintarae*), půvabný tmavý pták se světlým okem, bílým pruhem na kostřeci a dvěma nápadně prodlouženými ocasními pery. Druh byl objeven teprve v roce 1968 jako nehnízdící na jediné lokalitě v Thajsku u jezera Beung Boraphet nedaleko města Nakhon Sawan. Devět těchto břehulí bylo odchyceno v rákosí společně se zimujícími vlaštovkami. Další dva ptáci byli chyčeni v roce 1971 a později uhynuli v zoo v Bangkoku. Šest jedinců bylo v únoru 1978 pozorováno ve volné přírodě. Poslední nepotvrzené pozorování pochází z roku 1986. Místní lidé tvrdili, že tito ptáci byli prodáváni na tamních trzích. Zřejmě se díky atraktivnímu vzhledu stávali obětí profesionálních chytačů ptáků, kteří je prodávali na maso místním nebo buddhistům pro následné vypuštění na svobodu turisty. Jenže i krátkodobý pobyt v kleci může být pro hmyzožravé ptáky osudný a lze předpokládat, že mnoho z nich „bohulibý“ záměr svatých mužů nepřežilo. Zimujícím ptákům také

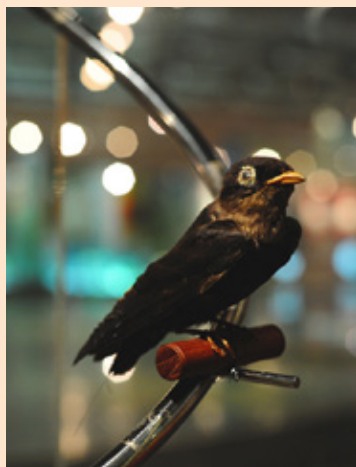

Foto: dnp.go.th

Uvidíme břehuli bělookou již pouze v asijských muzeích?

neprospló vypalování rákosí kolem jezera pro účely pěstování lotosových květů. O biologii břehule bělooké se téměř nic neví. Možná se dokonce jednalo o částečně noční ptáky, kteří nehnízdili v norách jako jejich příbuzní, a nebyli tak vázání na říční břehy. Oblast výskytu břehulí bělookých je sice od roku 1972 chráněna, ale ochrana území zde nebyla vždy jednoduchá, o čemž svědčí případ strážce zavražděného pytláky ptáků v roce 1987. Smutným faktem tak je, že více než 30 let už tuto břehuli ornitologové nespatri-li. Zůstalo nám po ní několik fotografií, vycpanin a druhové jméno *sirintarae*, které dostala na počest princezny Sirindhorn, dcery thajského krále Bhumibola Adulyadeje.

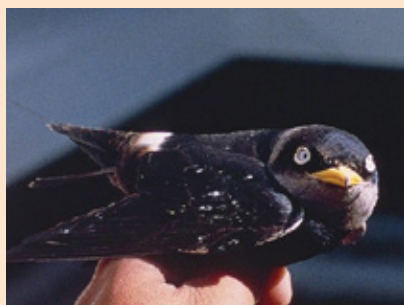

Foto: orientallbirdimages.org

Nebo ji ještě někdy spatříme živou?

Podle Birdlife International (2000): *Threatened Birds of the World* a David Brewer 2018: *Birds New to Science: Fifty Years of Avian Discoveries*

Vlaštovčí hnízda, která nejsou vlaštovčí

Zůstaňme v Asii, která je známa svými kulinářskými specialitami, za nimiž sem ročně míří miliony turistů. Je všeobecně známo, že Čína často překvapí pokrmy, jež nejsou pro každého. Takovou delikatesou, kterou by si asi mnoho z nás nechalo ujít, je polévka z vlaštovčích hnízd. A tady je onen zádrhel – tato hnízda totiž nestaví vlaštovky, ale salangany, drobní, hbití ptáci příbuzní našim rorýsům. Kromě unikátní schopnosti stavět hnízda ze slin doplněných o další materiál mají tito ptáci podobně jako netopýři schopnost orientace pomocí echolokace. Věda zná 28 druhů salangan, většinu najdeme právě v jihovýchodní Asii, jeden druh obývá Austrálii a dva Afriku.

Ke sběru hnízd jsou využívány pouze tři druhy – salangana indická, salangana ostrovní a salangana černohnízdá. Hnízdo stavějí oba partneři ze slin, které produkuje párová slinná žláza pod jazykem. Do hnízd zabudovávají peříčka, větvičky a suchou travu. Hnízdo má miskovitý tvar (proto se podobá hnízdu naší vlaštovky) a je bílé nebo šedé. Pokud

je ptákům hnízdo zničeno, postaví si nové, ale u třetího hnízda již bývá červeně zbarveno krví vyčerpaných ptáků. Sebraná hnízda se dlouho máčí a čistí od nečistot a potom se z nich varí polévka, která je ovšem celkem bez chuti. Číňané však věří, že má léčebné účinky, a proto se s hnízdy prokazatelně obchoduje již od 17. století, možná však počátky využívání hnízd sahají do 6.–8. století. Věří se, že konzumace hnízd omlazuje tělo, a je hojně doporučována těhotným ženám. Cena za 1 kg hnízd byla na přelomu tisíciletí 36 000 amerických dolarů, přičemž na jeden kilogram je potřeba nasbírat 80–120 hnízd. Největším vývozcem hnízd do Číny je Indonésie.

Foto: innspubnet.wordpress.com

Salangany indické žijí v západní Indii a na Srí Lance

Nadměrný a nešetrný sběr spolu s narůstající cenou však představují problém. Původně milionové populace salangan začaly výrazně ubývat. Dříve ohleduplný sběr hnízd až po vyhníždění ptáků nahradil nekontrolovaný sběr bez ohledu na dobu hnízdění. Ptáci jsou nuceni stavět druhé i třetí hnízdo, což je pro ně velmi vyčerpávající. Hnízda jsou shazována i s malými mláďaty, zisk je upřednostňován před ochranou a trvalým využíváním. Alternativou ke sběru hnízd z přírodních hnízdišť je „chov“ salangan ve speciálních domech, který je provozován zejména v Malajsii a Barmě. Ptáci jsou do staveb lákáni na hlas vlastního druhu z tlampačů. Výhodou této produkce je, že hnízda lze průběžně kontrolovat a „sklízet“ opravdu až po vyhníždění. Sběr hnízd v přírodních podmínkách naopak představuje poměrně riskantní činnost. Sběrači šplhají ke stropu jeskyně a dlouhou bambusovou holí srážejí hnízda, do kterých nevidí. Ztráty na mláďatech jsou tak i kvůli vidině vysokého zisku nemalé.

A že je obchod s touto komoditou i u nás znám již více než sto let, dokládá článek z časopisu *Světlozor* z roku 1907, kde se mj. píše: „Vlaštovka, hnízda taková produkující, sluje salangana, pták rorejsovitý, hnědobílý, sídlící v obrovských hejnech u moří tropických, nejvíce na Javě a ostrovech sousedních. Slina vlaštovek těch, z níž hnízdo ono zbudováno, obsahuje látku velmi podobnou hleny našich hlemýžďů a podobně prý chutnající; hnízdo rozpouští se podle čínské kuchyně v polévce a všelijak i jinak upravuje.“ (www.bejavavalo.cz)

Přejme tak těmto nesmírně zajímavým ptákům hodně trpělivosti s lidskou nenechavostí a lidem dost rozumu na to, abychom o salanganách za dalších sto let nemuseli psát v minulém čase.

Více informací k salanganám naleznete ve výborném článku Romana Hrdličky a Jana Robovského „Lesk a bída salangan“ (*Živa* 5/2005), z něhož bylo mj. čerpáno i v tomto článku.

Foto: Pixabay

Hnízda se musí před zpracováním v kuchyni dobře očistit

Neznámá známá jiříčka obecná

Foto: Jiří Bohal (naturfoto.cz)

Písně světské

*V Strachotině hájku,
tuť biechom veselí:*

*Ptáčkové spieváchu
za dvě neděli.
Který zpíváše lépe
na patnáctém létě?
sovka a lelek.
Hrdlička, jiříčka,
pěnkava, zezulka
tuť sú hody měly.*

*Wýbor z literatury české,
Svazek 2, České Museum, 1845*

Je to už téměř 13 let, co jsme se, v obavách o jejich další osud, zaměřili na ochranu synantropních ptáků. Ale co jsou vlastně zač, ti synantropové? Zkrácené druhy žijící v blízkosti lidských obydlí a profitující ze změn prostředí způsobených člověkem. Však se o nich i celém procesu jejich uvykání lidské přítomnosti dočtete v samostatném článku.

Ovšem kampaň Pták roku nás v tomto ohledu značně předběhla. Tím vůbec prvním byla v roce 1992 vlaštovka obecná, následovaná dalšími ryzími synantropy: vrabcem domácím (2003), rorýsem obecným (2004) a nedávno i sýčkem obecným (2018). Neuplynuly ani dva roky a už je tu náš další soupeřník. Jak ten čas letí – snad ještě rychleji, než hbitá jiříčka!

Jiříčka obecná *Delichon urbicum*

Jiříčka se představuje

Jiříčka obecná, vědecky *Delichon urbicum*. Zvláštní, že? Pro našince jiříčka, tedy ženský rod, pro vědecký svět spíš to „jiříčko“. A v rodu mužském ji pro změnu viděli někteří naši předkové, včetně autora věhlasného *Přírodopisu ptáků* (1910) Karla Kněžourka. Chvilí píše o jiříčce, o kus dál zase o jiříčkovi.

Zevnějšek jiříčky asi není potřeba zdlouhavě popisovat – velikosti menšího vrabce, o trochu menší než vlaštovka. Na první pohled se spíš podobá břehuli říční, která je mezi našimi vyhlášenými letci úplně nejmenší. Ocas je mělce vykrojený, chybí protažená krajní rýdovací pera, typická pro vlaštovku. Let je rychlý, ale ne tak přímočarý jako u vlaštovky, spíše třepotavý. Často při něm střídavě stoupá šikmo vzhůru a následně v obloucích klesá.

Barvami v jejím případě příroda zrovna neplytvala. Když to zjednodušíme, vlastně vystačila se dvěma – černou a bílou. Celý spodek těla od brady po ocas je bílý, vrch hlavy, krk a hřbet jsou černé, s modrým až fialovým leskem. Křídla a ocas mají barvu temně šedou, s matným zeleným leskem. Nápadný je především bílý kostřec a svrchní krovky ocasní, díky kterým jiříčku od místních příbuzných a rorýsa na první pohled odlišíte. Samec je od samice

Foto: Petr Šaj (birdphoto.cz)

Foto: Tom Lee, CC

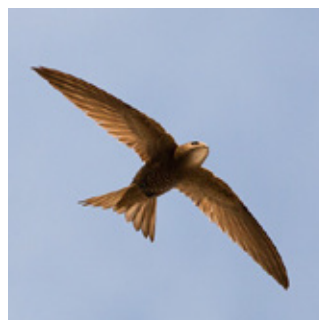

Foto: Petr Šaj (birdphoto.cz)

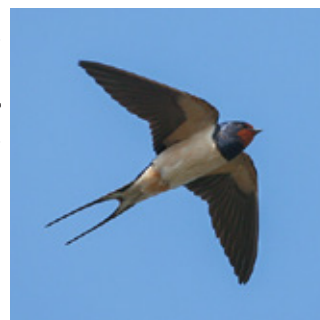

Foto: Zdeněk Tunka (birdphoto.cz)

Jiříčku v letu poznáme podle krátkého vykrojeného ocasu a bílého hrdla a při pohledu na svrchní část těla podle bílého kostřece. Rorýs je větší a celý tmavý. Vlaštovka má dlouhý vidličnatý ocas a svrchu je celá černá.

Foto: Imran Shah, CC

Jiříčky se za potravou vydávají k loukám a vodním plochám vzdáleným od hnízd i několik kilometrů a v letu nad nimi loví hmyz

Foto: Zdeněk Tunka (birdphoto.cz)

Na rozdíl od rorýsů se jiříčky páří na zemi, občas dokonce i s jinými příbuznými druhy

Foto: Grahame Eckworth

Jiříčky mají běháky opeřené drobnými bílými peříčky a svými drápkami se dokáží udržet na hrubé omítce zdi; bílé konce loketních letek prozrazují mladého ptáka

k nerozeznání. Zvláštností jsou také opeřené běháky i prsty až ke drápům, jenže ty jsou patrné jenom ve chvíli, kdy usedne. A takových momentů příliš není. Na zem jiříčky slétají zpravidla jen tehdy, když sbírají bláto pro stavbu hníзда. Bolestné nožky také ukážou při stavbě hníзда a později při krmení mláďat, když se na hnízdo zavěšují. No, a na konec před odletem do zimovišť, když se shlukují na drátech.

I přes tyto odlišnosti je běžně považována za vlaštovku, nemluvě o záměně s další příbuznou – břehulí říční. Té se podobá snad nejvíc. Ale pozor, aby to nebylo tak jednoduché, s oběma druhy se kříží, především s vlaštovkou. Inu, letmá setkání na elektrickém vedení nebo u blátivé louže se nemusí vždy obejít bez následků!

Ještěže se jiříčky co chvíli ozývají kontaktními hlasy, podle kterých je bezpečně poznáme i při pozorování proti sluncem ozářené obloze, kdy jsou všichni ptáci beznadějně černí. A co zpěv? Navzdory její příslušnosti k pěvcům zpěv jiříčky bohužel není bůhvíjaké představení. Nijak si nezadá s podobně nenápadným projevem příbuzné břehule. Je to takové tiché, vcelku nenápadné švitoření.

Kde jsou jiříčky doma?

Celý rod *Delichon* zahrnuje tři druhy, kromě té „naší“ ještě jiříčku asijskou (*Delichon dasypus*) a jiříčku himálajskou (*Delichon nipalense*). Se všemi se setkáme výhradně v Evropě a ještě spíše v Asii, kterou obývají prakticky celou. Na severním okraji areálu jsou jiříčky větší, s delšími křídly. Takovou výstavu jistě ocení, vždyť v Evropě hnízdí i vysoko nad polárním kruhem, odkud je to do zimovišť o pěkný kus dál. Vzpomínám na zážitek dobře ilustrující míru přizpůsobení i vazbu na dílo lidských rukou. Ve švédském Laponsku je osídlení velmi řídké. Čím více na sever, tím rychleji ubývá lidí i staveb. Lainio, jedna z ikonických řek severu, protéká na svém horním toku březovou lesotundrou. V jednom místě, více než 200 km nad severním polárním kruhem, ji přetíná betonový most na prašné cestě do letní osady pastevců sobů u jezera Pulsujävri. Je to jediná stavba v okruhu 30 kilometrů. Na konstrukci mostu jsme přitom napočítali přes 50 hnízd. Jiříčky tak dobře zúročily jak hojnost potravy, kterou nabízí krátké polární léto a dlouhý polární den, tak i před časnými dešti krytou nabídku ke hnízdění.

A u nás?

Naše jiříčky obsazují širokou škálu prostředí od nížin až po hory. Známa jsou historická hnízdiště na Petrově boudě (1288 m n. m.) v Krkonoších. V současnosti hnízdí ještě výš, třeba na Luční boudě (1410 m n. m.), a pro potravu létají až nad hlavní hřeben Krkonoš. Mají rády mozaikovitou, otevřenou krajinu, včetně té zemědělské. Větším lesním celkům se vyhýbají. Jiříčka je však především synantrop, a tak jich nejvíc potkáme ve všech typech lidských sídel a jejich blízkém okolí. Od izolovaných staveb – zemědělských a průmyslových objektů, čerpacích stanic či mostů – přes satelitní zástavbu rodinných i bytových domů až po hustou souvislou zástavbu velkých měst, kam se většina ptáků už neodvážá. Městské okraje a rozvolněnou zástavbu však mají přece jenom raději. Šance získat potravu je tu větší než v železobetonové džungli.

Setkáme se s nimi doslova v každém koutu země, což opakovaně ukazují výsledky mapování hnízdního rozšíření ptáků. Ani celková početnost jiříček u nás se příliš nemění, kolísá mezi 600 000–1 200 000 párů. Meziroční vývoj početnosti, vycházející z dat Jednotného programu sčítání ptáků, vykazuje v období 1982–2018 mírný vzestup (viz graf).

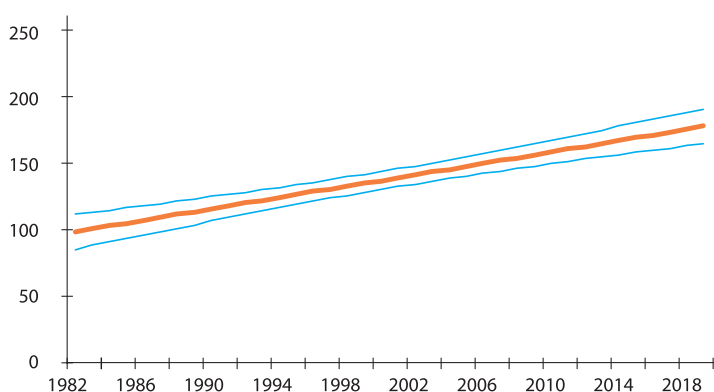
Ovšem lokálně mohou počty jiříček výrazně kolísat. Důvody mohou být různé a souvisí s nabídkou hnízdních příležitostí a potravy, dočasný pokles může způsobit dlouhotrvající nepříznivé počasí. Třeba z centra Londýna díky prudkému zhoršení ovzduší v polovině 20. století jiříčky zcela vymizely, aby se sem, po zlepšení situace, opět úspěšně vrátily. A pouze dohadovat se můžeme o měnících se podmínkách na zimovištích, která jsou pro přežití jiříček stejně zásadní.

Ten loví tu a ten zas tamhle

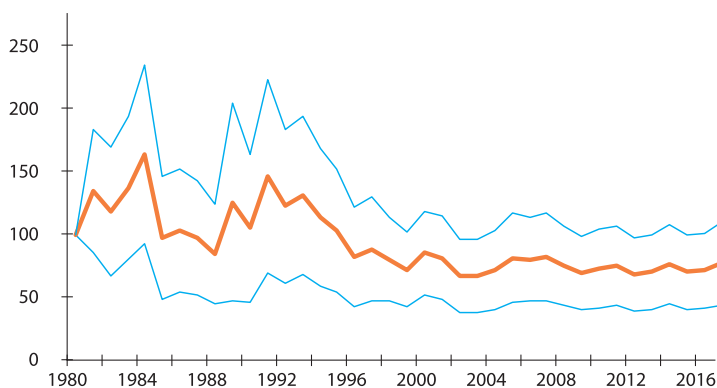
Téměř po celou dobu pobytu u nás jiříčky soupeří o vzdušný prostor s konkurencí – vlaštovkami, břehulemi a rorýsy. Jak v takové tlačenci obstát? Zvolit odlišnou skladbu jídelníčku, nebo lovit v jiné letové hladině? Jiříčky kombinují obojí.

A jak to tedy v povětří vypadá? Nejníže nad zemí loví vlaštovka a vybírá si také větší kořist. Na vlaštovky navazují břehule, které lapají kořist drobnější. Podobně jsou na tom i jiříčky, jen se obvykle pohybují o něco výš. A úplně nejvýš operují rorýsi, kteří sice také preferují menší sousta, ale v jiné druhové skladbě. Tento letový řád ptáci víceméně dodržují i při nepříznivém počasí (prudké ochlazení, trvalé nízké teploty, vytrvalý chladný déšť), kdy prakticky jediným zdrojem potravy je líhnoucí se hmyz, poletující těsně nad vodní hladinou. Jeho lovci tak chtě nechtě musejí na změnu situace reagovat a výšku letu výrazně snížit. Zatímco vlaštovky pátrají po potravě v řádu stovek metrů od hnízda, jiříčky i rorýsi za ní neváhají vyrazit na kilometry daleko.

1 – Index vývoje početnosti jiříčky obecné v Česku. Velikost populace jiříčky u nás roste.

Zdroj: Jednotný program sčítání ptáků, jpsp.birds.cz

2 – Index vývoje početnosti jiříčky obecné v Evropě na základě údajů z 26 zemí. Evropská populace jiříčky zaznamenala výrazné výkyvy a dnes je zhruba o čtvrtinu menší než v roce 1980.

Zdroj: Celoevropský monitoring běžných druhů ptáků, pecbms.info

Foto: Peter Christian

Kousky bláta na stavbu hnízda sbírají svými zobáčky oba rodiče

Obživa

Hlavní, nebo ještě lépe výhradní složkou jídelníčku jiříčky je drobný hmyz, který loví v letu, i když v nouzi vzácně sbírá potravu sedíc. V její potravě převažují mšice, muchničky, komáři a další drobný dvoukřídlý hmyz. Příležitostně lapá i malé pavouky, většinou z čeledi pavučenkovitých, unášené na svých vláčkách vysoko nad zemí. Tento výčet se týká především potravy přinášené do hnízd mláďatům v podobě slinami spojených pelet, obsahujících několik stovek kusů drobného hmyzu, podobně jako u rorýsů. V jejich případě však jedna „donáška“ může sestávat z více než tisíce položek! Potrava dospělých jiříček není tak prostudovaná, ale předpokládá se, že je obdobná. Jako zcela unikátní se jeví starší zářijové pozorování hejňka pěti jiříček v Anglii, sbírajících a požívajících plody hlohu!

Foto: Nick Upton (rspb-images.com)

Během září se jiříčky shlukují do hejn a v říjnu od nás odlétají na africká zimoviště

Tajnostkářský cestovatel

Kromě tisícovkami let utužené vazby na člověka je jiříčka známá jako velký cestovatel, podnikající dlouhé sezonní migrace. Koneckonců, od data jarního přiletu k nám je odvozeno i její české jméno... Jistě, víme, že jiříčka je tzv. dálkovým migrantem, tedy že při cestě do zimovišť překonává Saharu. Jenže kam až vlastně doletí? To je dosud záhadou, kterou, zatím bezvýsledně, řeší odborníci napříč celým kontinentem. Navzdory desítkám tisíc kroužků, umístěným na opeřené jiříččí běhák, se nám dosud ani jeden nevrátil ze země jižně od Sahary. Více světla by do problematiky pomohla vnést data zaznamenaná v geolokátorech, malých datových úložištích, umístěných na hřbetech dospělých jiříček, která jsou vybavena fotosenzorem. Ten v pravidelných intervalech měří intenzitu okolního světla. Z takto shromážděných dat se dá vypočítat čas východu a západu slunce, a tím je možno odhadnout přibližnou zeměpisnou polohu nositele senzoru ve vztahu k určitému kalendářnímu datu.

Foto: Jiří Parůzek (jiri-paruzek-foto.cz)

Foto: Peter Christian

K fotografování jiříček jsem se zatím dostal vždy vyloženě náhodou, bez jakéhokoli plánu. U rybníka na jižní Moravě, kde jsem hledal užovky, jsem je uviděl, jak sbírají bláto, a tak jsem narychlo zalehl na zem a doufal, že nějaká dosedne poblíž. Jednou jsem je dokonce fotil z auta, když jsem je zahlédl na stromě u silnice. Mladou jiříčku, která asi nezvládla opuštění hnízda (ještě neuměla moc létat) a skončila na zemi, jsem náhodně našel, když jsem šel fotit srnčí říji a vzal to zkratkou přes statek, kde jiříčky hnízdí. A tak jsem ji na zemi „cvakl“ a pak ji kvůli kočkám, kterých tam je všude dost, posadil pod hnízda na parapet okna, kde, doufám, měla větší šanci na dokrmení než na zemi. Prostě neplánované a nahodilé fotky...

Jiří Parůžek

Foto: Dawn Balmer

Místy jiříčky dodnes hnízdí na útesech, kde lepí svá hnízda pod skalní převisy; Wales, Velká Británie

Foto: Vladka Sládečková

Na východním pobřeží Rujány na křídových útesech NP Jasmund severně od Sassnitz najdeme až stovky hnízd

Bláto se slinou ptákovou drží, uschnouc velice pevně, takže (hnízdo) dlouho potrvá neporušené a odchovají v něm kolik pokolení, nenajme-li si je vrabec. Že v něm mnoho místa nemají: táta, máma a 4–5 dětí! Posuďte sami, co to dá práce, než se v něm ku spaní pohodlně srovnají. To teploučko potom!

Karel Knězourek: Velký přírodopis ptáků. Díl první. Nakladatel I. L. Kober v Praze, 1910.

Hnízdění

Jarní přilet ze zimovišť se docela vleče. Zatímco první samci přilétají okolo svátku sv. Jiří (24. dubna), poslední opozdilci se na hnízdiště dostaví třeba až koncem května. Na hnízdišti pak utvoří páry na celé hnízdní období, které se může protáhnout až do konce září, zřídka až do října. Není vyloučeno, že oba partneři spolu odletí na zimoviště. Tomu by mohl nasvědčovat, ovšem s velkou opatrností, i zatím dost unikátní případ z města Hornachos (Extremadura, Španělsko), kde v prosinci roku 2018 jeden pár jiříček zahnízdil a v lednu 2019 pak vyvedl mláďata. Je totiž otázkou, zda se opravdu jednalo o ptáky migrující, protože část zdejší populace je stálá. Každopádně ani tito usedlí ptáci v zimním období nehnízdí.

Jiříčka je společenský pták, kolonie mohou čítat desítky, vzácně až stovky párů. To ovšem neznamená, že nemůžeme narazit na samotářské páry. Čím se jiříčky při výběru hnízdiště řídí? Orientaci stěn na světovou stranu, výškou stavby, typem fasády, přítomností nočního osvětlení nebo hlukovou zátěží okolí? To přesně nevíme. Líbí se jim volný prostor v okolí stavby, třeba náměstí, široké ulice nebo zatravněné plochy.

Stavba hnízda začíná brzy po přiletu ze zimoviště a podílejí se na ní oba partneři

Jan Ševčík (sevcikphoto.com)

Stavba hnízda trvá 10–14 dní podle dostupnosti vhodného materiálu

Jan Ševčík (sevcikphoto.com)

Mladé jiříčky zůstávají na hníždě tři týdny až měsíc, než dosáhnou vzletnosti

Foto: Robert

Hnízda na skalách jsou u nás opravdu vzácná, naprostá většina jich je umístěna mezi svislé zdi a převísle prvky nad nimi – nejčastěji pod římsy, do okenních nik nebo zapuštěných lodžií, na tělesa mostů. V nouzi i do větracích otvorů ve stěnách, do dilatačních spár, na kovové montované konstrukce, pod šablony střešních krytin. A někdy zahnízdí i opravdu netradičně – z pražského sídliště Řepy jsou známa opakovaná hnízdění jednotlivých párů v budkách určených rorýsům. Zajímavostí je, že ve stejném roce, kdy se tak stalo poprvé, zaznamenali jiříčky v rorýsích budkách i kolegové v německém Bavorsku a v Holandsku.

Na věčné časy a nikdy jinak!

Taková rezolutní prohlášení jsme v minulosti často slyšeli, avšak v jiných souvislostech a jejich platnost byla dočasná. Ovšem jiříčky, to je jiná káva! Pokud se někde rozhodnou postavit hnízda, jde o volbu na celý život. A nejenom jeden! Celé generace jiříček obývají tentýž objekt po desítky let, protože mláďata mají tendenci se usídlit nedaleko od místa narození. Často obsadí ještě hrubou stavbu před dokončením a pak

Tajemný spáček

Ono to s jiříčkou vůbec není jednoduché ani v dalších ohledech. Posuďte sami: Je teplý, pozdně letní podvečer a nad hladinou rybníka se v divokých křivkách míhají tisíce štíhlých siluet. Pomalu se stmívá. A zatímco vlaštovky a břehule se s houstnoucí tmou prudce vrhají do bezpečí rákosin, jiříčky a rorýsi stoupají stále výš, až se ve tmě úplně ztratí. Kam míří? To bohužel nevíme. Nejinak je tomu i na zimovištích, kde vlaštovky nocují v porostech podobně mohutné sloní trávy. Jenže ani zde se jiříčky na noc nikam neuchylují.

Během hnízdění přespávají jiříčky většinou v hnízdech. Totéž činí na tahových zastávkách severněji hnízdící ptáci, kteří při cestě na jih rádi využijí opuštěná hnízda svých jižněji žijících příbuzných. V jednom hnízdě jich bylo údajně zastíženo až 15!

Jinou cestu ke stejnému cíli nabízejí analýzy stabilních izotopů uložených v peří, které jiříčkám při pobytu v zimovištích dorůstá. Holandští ornitologové tímto způsobem zjistili, že jiříčky z jedné kolonie zimovaly v západní Africe, velmi pravděpodobně ve středním Kamerunu nebo v jižním Kongu.

Co ovšem díky kroužkování víme, je skutečnost, že se jiříčky věrně vrací tam, kde hnízdí.

Hnízdní kolonie na Zrůbku

se každý rok na osvědčené hnízdiště vrací, přičemž okolní zástavbu nechávají bez povšimnutí. Tedy – pokud tu možnost mají. Lidé často v obavách ze znečištění fasády, oken a parapetů hnízda shazují a na jejich místech instalují nejrůznější mechanické zábrany, ačkoli je to bez úředního souhlasu zakázáno. Někdy dojde rovnou k demolici celého objektu. Náprava je pak obtížná, jiříčky často nabídnutá náhradní hnízdiště na jiném místě nepřijmou. Ale jsou tu i dobré zprávy, třeba ze sousedního Německa, kde jiříčkám vztyčují speciální „věže“.

Na stavbě hnízda pracují oba partneři společně. Je to precizní stavba s hmotností okolo poloviny kilogramu, složená přibližně z tisícovky slisovaných a slinami pospojovaných kousků bláta. Stavba hnízda trvá 10–14 dní podle počasí a dostupnosti materiálu, který ptáci získávají v okruhu do půl kilometru od hnízdiště. Nakonec hotovou hrubou stavbu vystelou stébly a jako tepelnou izolaci využijí peří a srst.

A protože stavba je fyzicky i časově náročná, materiál v suchém období nedostupný a míst vhodných pro nová hnízda může být ve velkých koloniích nedostatek, využívají jednou postavené hnízdo s drobnými opravami (na ty není potřeba tolik materiálu ani času, dostavba zabere asi polovinu času oproti stavbě nového hnízda) opakovaně. Pokud v něm ovšem nečíhá horda krvežíznivých parazitů nebo již není v době přiletu obsazeno. Kým? Běžně vrabci domácími, polními, ale také třeba lejsky šedými nebo, byť vzácně, rorýsy obecnými.

Většina párů hnízdí dvakrát ročně. Samice snáší v průměru 4–5 čistě bílých vajec, druhá snůška bývá průměrně o necelé jedno vejce menší. Snůšku zahřívají po dobu 14–16 dnů oba partneři, samice však déle. Krmení mláďat zabere 22–32 dní. Obě generace mláďat vychovává

stejný rodičovský pár. Méně známá je skutečnost, že s výchovou později narozených potomků pomáhají jejich sourozenci z prvního hnízdění, což je z pohledu rodičů velmi praktické opatření vzhledem k časnému pozdním hnízděním, která mohou spadat až do druhé poloviny září. To už začíná být nouze o potravu opravdu citelná.

Největšími nepřáteli jiříčky jsou ostrůž a dřehlík. Hnízda plení sova pálená a kulich, někdy také i lasička, potkani a myši. Rozmanití cizopasníci trápí staré i mladé. Jiných nepřátel uchrání ji její obratnost. Jen s jedním ptákem jest jí postupovati tvrdošíjně boje, které často končí smrtelně: s vrabcem.

Alfred Brehm: Brehmův život zvířat. Ptáci, čtvrtý svazek. Nakladatelství J. Otto, společnost s r. o. v Praze 1928

Hrozby

Je to hodně otřepaná fráze, nicméně v jejím případě platí dvojnásob: největší hrozbou jiříčky je její odvěký a prověřený spojenec – člověk. Dlouhou dobu se jednalo o vztah víceméně harmonický, trhliny začal získávat až v poslední době.

Kontaminace prostředí, intenzivní velkoplošné hospodaření narušující heterogenitu krajiny, masivní aplikace chemikálií – to vše působí dramatický pokles hmyzu jak ve volné krajině, tak i v zastavěných oblastech.

K tomu se přidává i další, poměrně nový trend – shazování jiříčích hnízd v obavách z trusu hromadícího se pod nimi. Zřetelná je v tomto ohledu souvislost se zateplováním fasád – zatímco na omšelých

Vrabci domácí si hnízda jiříček často uzurpují pro sebe

Tzv. domy pro jiříčky jsou instalovány např. v německém Hermannsburgu a jsou jiříčkami pravidelně obsazovány

Foto: Kryštof Horák

Mladá jiříčka v Brně vzbudila pozornost nepůvodního predátora – kočky domácí, která však naštěstí byla oddělena sítí proti hmyzu

Foto: Martin Brejška

Foto: Lukáš Viktora

Bytovou nouzi jiříčky řeší, jak se dá. V pražských Řepích obsadilo několik párů budky pro rorýsy. Jinde jim v zahníždění brání nejrůznějšími překážkami – igelitovými sáčky či cédečkami.

omítkách trus jiříček tolik nevádí, investici do nového zateplení pokrytého novou zářivou fasádou je potřeba za každou cenu ochránit! Přitom by stačilo pod hnízdo umístit podložku, která trus zachytí. Místo toho stavební nebo specializovaná firma vlastníkům ochotně zajistí osvědčená hnízdiště různými mechanickými zábranami, z nichž nejhorší jsou hrotové systémy, které mohou ptáky zraňovat. Popřípadě vlastníci instalují na stěny provizorní překážky – igelitové tašky, CD disky, v horším případě volně vlající síťovinu, která může být pro jiříčky smrtící pastí.

Na panelové zástavbě jsou oblíbeným hnízdištěm zapuštěné lodžie. Kvůli jejich zasklívání, případně preventivnímu zasíťování proti houbám tak mizí další hnízdní příležitosti. A to by opět stačilo použít pevně vypnutou síťovinu s většími oky, kterými holubi neprolezou.

Dalším důvodem likvidace hnízdišť je obava z nemocí a parazitů. Především ve zdravotnických zařízeních, v mateřských školkách a ve školách hygienikové nařizují likvidaci hnízd, aniž by své rozhodnutí jakkoli zdůvodnili a doložili výskytem reálných zdravotních rizik. Přitom taková rizika jsou v naprosté většině případů neopodstatněná.

Ale nechme už člověka stranou – svůj díl na ohrožení jiříček nejenom v městském prostředí má predace. V zástavbě nejčastěji poštolkou obecnou a také strakou obecnou, která je v urbánním prostředí přece jenom stále nováčkem. Jak budou jiříčky na predáční tlak reagovat? Uvidíme, jistě nějakou účinnou obranu najdou.

Mezidruhovému křížení

V přírodě se můžeme setkat s množstvím zajímavých a nečekaných úkazů. U ptáků asi nejvíce vyniknou albinotičtí nebo leucistní ptáci – černobílý kos zaujme každého. Méně nápadní jsou mezidruhoví kříženci. K občasnému křížení dochází mezi příbuznými a často velmi podobnými druhy, které se od sebe oddělily z evolučního pohledu především, v posledních několika milionech let. Mezi ně patří například slavík obecný (*Luscinia megarhynchos*) a tmavý (*L. luscinia*). Mnohem překvapivější je, že ke křížení dochází i mezi druhy evolučně mnohem vzdálenějšími, které systematicky řadíme dokonce i do různých rodů.

Jedním z takových mezidruhových kříženců je i vlastička nebo jiřivka, jak byl našimi ornitology pojmenován kříženec vlaštovky obecné a jiříčky obecné. První jiřivka byla u nás zaznamenána v srpnu 2013 na Branišovském rybníce u Českých Budějovic a od té doby se tyto kříženci objevují každoročně. Celkem se nám podařilo shromáždit záznamy o 25 pozorováních, kdy se až na dva případy vždy jednalo o jedince odchycené na hromadných nocovištích vlaštovek v rákosí. Zdá se totiž, že ač vzhledově vykazují kříženci smíšené znaky obou mateřských druhů – červenavé hrdlo s tmavým pruhem pod ním (vlaštovka), ale zároveň bílý kostřec a částečně opeřené nohy (jiříčka) –, chováním se spíše blíží vlaštovkám. Nocují s nimi v rákosí rybníků a jediný kříženec, který byl u nás zaznamenán na hnízdišti, zaletoval právě do kolonie vlaštovek. Jednalo se o dospělého samce, který se v roce 2014 snažil najít partnerku na sádkách Rybářství Třeboň u rybníka Velký Tisý. Vlaštovkám se ovšem nikterak nelíbil, a z kolonie ho proto vždy vyhnaly pryč. Kříženci to prostě v životě nemají lehké. Ono i samotné přežití kříženců se totiž dá považovat za velké štěstí. I proto se vyplatí věnovat každé zvláštní jiříčce, kterou uvidíme, patřičnou pozornost.

Václav Jelínek

Foto: Václav Jelínek

Mezidruhový kříženec má cihlově červené hrdlo vlaštovky i bílý kostřec jiříčky

Velkou daň si vyberou i prudké výkyvy počasí během sezonních migrací a v době hnízdění. Dlouhotrvající chladné a deštivé počasí působí velké ztráty mláďat ve hnízdech i po jejich opuštění před nebo během cesty do zimovišť.

Ještě si jste jistí, že o jiříčce, dost možná vaší sousedce, opravdu víte všechno? Jak vidno, každý, nejenom ptačí druh nás dokáže znovu a znovu překvapovat. I v případě těch úplně běžných je stále co objevovat. Navzdory všem nástrahám a úkladům jiříčky určitě na jaře přiletí a budou tu s námi po celé léto i v letech následujících. Naše ambice ovšem nemusí mířit vysoko, ne každý má potřebu vědecky bádát a ornitologové se s námi o nové výsledky jistě rádi podělí. Úplně postačí, když milého souseda necháte u vás bydlet.

Lukáš Viktora | vytrvale hledá oboustranně prospěšná řešení konfliktních situací mezi ptáky a lidmi, především v energetice a ve stavebnictví.

Na svatého Jiří jiříčky k nám míří

Ilustrace dospělé jiříčky z monografie o vlaštovkovitých A monograph of the Hirundinidae vydané roku 1894, jejímž autorem je Richard Bowdler Sharpe

Přestože si ji lidé často pletou s vlaštovkou obecnou, byla jiříčka obecná našim předkům nepochybně dobře známá. O tom svědčí řada lidových pojmenování tohoto druhu: štířík, štíříček, štíříčka, jíříčka, jířík, jíříček, juřejk, juřejček, juřík, juříček. Také po přečtení těchto názvů slyšíte čířkat jiříčky? Ano, všechna tato slova jsou původně zvukomalebná, ale časem se některá z nich lidovou etymologií přiklonila ke jménu Jiří. Pokud víte, kdy má Jiří svátek, tak už asi tušíte proč. Každý asi zná pranostiku, že na svatého Jiří (24. dubna) vylézají hadi a štíři, ale málokdo si již vzpomene na jiné lidové moudro, že na svatého Jiří vlaštovky už víří. A mezi nimi zpravidla už i první jiříčky... Fenologická pozorování z našeho území jsou toho jasným dokladem: průměrné datum prvního pozorování jiříčky v letech 1938–1960 připadalo na 22. duben, nejčastější datum přiletu v letech 1994–2007 na 23. duben. Kolem svatého Jiří se skutečně často oteplí a přichází tzv. jirské jaro, kdy nejenže začínají aktivovat hadi a ještěřky, ale zpravidla se už v našich zeměpisných šířkách může uživit i řada hmyzožravých ptáků.

V jiných jazycích je ale většina názvů pro jiříčku odlišného ražení. Italské jméno *balestruccio* je odvozeno od kuše (*balestra*), kterou silueta jiříčky s roztaženými křídly připomíná. Španělské *avión común* kupodivu neoceňuje letecké schopnosti jiříček, nýbrž vzniklo ze starošpanělského *gavión* patrně souvisejícího s latinským *gavia* (v klasickém pojetí s významem *racek*). Německé *Mehlschwalbe* (doslova: moučná vlaštovka) a maďarské *molnárfecke* (vlaštovka-mlynářka) zase odkazují na výrazné bílou spodinu těla, včetně nohou; jiříčka jako by sedla do mouky a byla od ní zespoda celá bílá. Slovenské *belorítka* pro změnu upozorňuje na výrazný bílý kostřec, jímž se jiříčka liší od ostatních našich vlaštovkovitých, a čínské *paj-fu mao-tiao-jen* je co do popisu vzhledu asi nejpodrobnější (bělopřsá vlaštovka s opeřenými nohama). Celá řada jiných jazyků poukazuje na synantropní vazby a spojují jiříčku s domy (švédské *hussvala*, nizozemské *huiszwaluw*, německé lidové *Hausschwalbe*), okny (francouzské *hirondelle de fenêtre*, portugalské *andorinha-dos-beirais*, polské *oknówka*, německé lidové *Fensterschwalbe*) nebo městy (ruské *gorodskaja lastočka*, dánské *bysvale*, německé lidové *Stadtschwalbe*). Podobně komentují výběr hnízdišť v lidských sídlech i další německá lidová jména, jako například *Dachschwalbe* (vlaštovka střešní) anebo *Giebelschwalbe* (v. štítová), ale i finské *räystäspääsky* (v. okapní).

Vědecké rodové jméno *Delichon* je poněkud umělé, vzniklo totiž přesmyčkou ze starořeckého slova *chelidōn* označujícího v antice vlaštovku anebo jiné vlaštovkovité ptáky. Staromilci si v této souvislosti možná vzpomenu na mýtickou Chelidonu zneuctěnou lýdským umělcem Polytechnem, nad níž se Zeus nakonec ustrnul a proměnil ji ve vlaštovku. A asi každému, kdo se zajímá o botaniku, vytane na mysl rodové jméno vlaštovičníku *Chelidonium*, který začíná kvést poté, co vlaštovky přiletí. Vědecké druhové jméno jiříčky obecné jistě už dešifruje více lidí, ať už podle notoricky známého názvu papežského poselství *Urbi*

et orbi, anebo podle procesu urbanizace. Ano, latinské *urbicus* znamená *městský* a vědecké druhové pojmenování jiříčky obecné tedy opět odkazuje na synantropizaci tohoto druhu. Jazykové fajnšmekry možná ale ještě zaujme, proč se kdysi zaužívané vědecké jméno *Delichon urbica* před časem korigovalo na *Delichon urbicum*. Ačkoli bylo slovo *chelidōn*

Štít erbu Eduarda III. Vyznačuje se rodu Cerdikovců (*Wessex*), předposledního anglického krále anglosaského původu, nese několik heraldických ptáků označovaných jako *martlet* a připodobňovaných jiříčkám

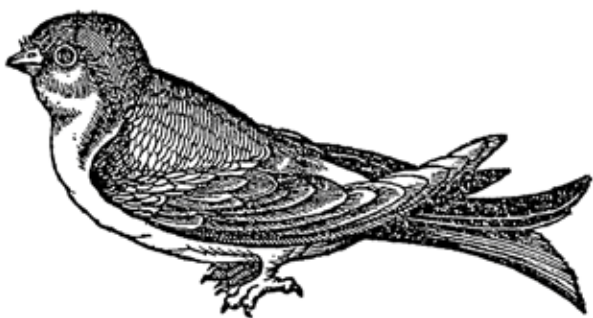

Běloruská poštovní známka s jiříčkou

v starořečtině rodu ženského, pravidla zoologické nomenklatury jsou neúprosná: protože u popisu rodu *Delichon* nebylo z druhového jména *nipalensis* zřejmé, zda je rodu mužského, nebo ženského, a protože tato nově vytvořená přesmyčka končí na *-on*, je třeba ji chápat jako podstatné jméno rodu středního, a tudíž je správně *Delichon urbicum*. Pravidla názvosloví jsou sice závazná, leč pánové Horsfield i Moore by se dozajista podivili, protože při popisu rodu v roce 1854 zjevně na střední rod ani nepomysleli!¹

Při hledání zmínek o jiričce ve starých zdrojích narážíme na problém, že ji starověcí autoři striktně nerozlišovali od vlaštovky obecné a často ani z kontextu nelze poznat, o kterém druhu se mluví. Inu, oba druhy mají pro laika mnoho společného: oba druhy švitoří a staví si hnízda na budovách. Přece jen lze ale vypátrat několik stop, které na jiříčku ukazují. Kromě nejčastějšího jména *chelidōn* nebo méně častého *kōtilas* (doslova *švitorka*), označujících prakticky jakéhokoli vlaštovkovitého ptáka, totiž existují ještě dvě starořecká slova *lagōs* a *dasyypūs* (doslova *chluponožka*), která sice v antice běžně označují zajíce, jenže v případě

1 Jinak by totiž typový druh nazvali *Delichon nipalense*.

Dřevoryt jirčky obecné v kapitole *De hirundinibus sylvestribus* Gessnerova bestiáře z roku 1585

jejich použití ve spojitosti s vlaštovkami jasně odkazují na opeřené nohy a prsty jirčky. Tak např. antický filosof a vykladač snů Artemidóros z Efesu v 2. stol. n. l. píše, že jirčka *lagōs* i vlaštovka *chelidōn* rády žijí v blízkosti lidských obydlí, a vlaštovkovitý pták s označením *dasyypus* se objevuje třeba v jedné Dífílově komedii. Tato slova zůstala dodnes s jirčkami spjata, použili je totiž v 19. stol. Charles Lucien Bonaparte při popisu jirčky asijské (*Delichon dasypus*) a (v trochu pozměněné podobě) Pallas při popisu jirčky sibiřské (*Delichon urbicum lagopodum*).

Jako první se pokusil tři druhy vlaštovkovitých jasně rozlišit v 1. stol. n. l. Plinius Starší, který mj. píše, že se prý Doxius inspiroval principem stavby jejich hnízd a jako první postavil domy z nepálených cihel. Rovněž Mattioli ve svém Herbáři z 16. stol. rozlišuje tři druhy vlaštovkovitých, přičemž nezapomíná uvést báchorku o tom, že užívají vlaštovičníku k léčení zraku svých mláďat. I v beletrii jsou zmínky o jirčce na rozdíl od vlaštovky nepoměrně vzácnější, zřejmě proto, že ji řada umělců od vlaštovky jednoduše nerozlišovala. Přesto ji najdeme

Znak dolnosaské obce Deitersen. I když bývají vlaštovkovití ptáci v heraldice zpravidla dosti stylizováni, tento znak inspiroval jirčkou nezapře.

např. v Shakespearově *Macbethovi*, kde jsou zmíněna hnízda jirček na zdech invernesského hradu, a v *Kupci benátském*, kde je přehnaná pozornost věnovaná zevnějšku lidí přirovnávána k hnízdům jirček přilepeným na vnější stěny domů, nebo v Lermontovově poemě *Bojar Orša*. V britské heraldice se dále objevuje *martlet*, stylizovaný pták připodobňovaný jirčce, který mívá namísto nohou jen malé chomáčky perí a často oživuje erby synů narozených jako čtvrtých v pořadí. Absence nohou tohoto heraldického opeřence prý znázorňuje nemožnost přistát na zemi, a symbolizuje tak šlechtického syna, který nevlastní žádnou půdu.

Také většina pořekadel, pranostik, říkadel a průpovědek se povětšinou týká vlaštovky, jirčka i zde neprávem přichází zkrátka. Z několika světlých výjimek zmínme provensálské přirovnání „*esarabi-a coume un barbajoo*“, což znamená veselý jako jirčka, a jednu anglickou rýmováčku: *The martin and the swallow are God Almighty's bow and arrow* (Jirčka a vlaštovka jsou lukem a šípem Boha Všemohoucího).

Pro většinu Evropanů byly vlaštovky a jirčky odnepaměti nejen posly jara, ale i dobrých zpráv a symbolizovaly lehkost a radost ze života. Odedávna platilo za dobré znamení, když zahnízdlily v domě, a naopak bylo velkým neštěstím, když je někdo usmrtil nebo jim shodil hnízdo. Nezbyvá než doufat, že dnes už jirčku pozná mnohem více lidí a že její milá přítomnost všechny naplní radostí a štěstím.

Petr Procházka | pracuje v Ústavu biologie obratlovců AV ČR v Brně. Zaměřuje se na výzkum hnízdního parazitismu a migrace ptáků. Má slabost pro jazyky a nářečí, a to lidské i ptačí.

INZERCE

Na svých toulkách za ptáky sledujte i **veverky!**

Pomozte nám zmapovat, kde všude u nás veverky žijí. V nálezové databázi ochrany přírody jsou místa, odkud zatím nemáme žádná pozorování. Své nálezy zadávejte do mobilní aplikace BioLog a pomozte nám tato prázdná místa zaplnit. Děkujeme Vám.

<http://biolog.nature.cz/>

Během suchého období uděláme jiříčkám velkou službu, když budeme udržovat vlhkou vrstvu hlíny na zahradě či louži na cestě. Pro stavební materiál si rády přijdou i vlaštovky.

Hnízdní příležitosti v lidských sídlech

Odkud se vzali, ti městští ptáci?

Historie měst je samozřejmě mnohem kratší než původ ptačích druhů, které v nich dnes žijí a jsou na nich v menší či větší míře závislé. Některé druhy v lidských sídlech žijí už stovky i tisíce let (rorýs, vlaštovka, čáp), jiné sem pronikají teprve v poslední době (kos od 19. století, holub hřivnác nebo straka v posledních desítkách let). Původně žili všichni ptáci ve volné přírodě. Vyhledávali místa, která jim poskytovala dostatek potravy a bezpečných hnízdišť i menší predací tlak. A takové podmínky někteří z nich záhy našli v prostředí formujících se lidských sídel. V procesu synurbanizace (postupné adaptace na městské prostředí) se však v žádném případě nejedná o nějakou přichylnost nebo lásku k člověku, synantropní ptáci se chovají čistě účelově a jeho přítomnost berou jako nutné zlo. Pragmaticky tak využívají výhod, které jim lidská sídla a jejich okolí poskytují. A můžeme se pouze dohadovat, zda se jedná o pouto trvalé. Jako vše v přírodě má totiž i urbánní prostředí svou dynamiku.

Ohrožení

Ve městech ptáci čelí jiným rizikům než ve volné krajině – znečištěnému ovzduší, hluku, nočnímu osvětlení, intenzivní dopravě, chemizaci v domácnostech i na zahradách. To vše se popisuje na snížené nabídce potravy. Ubývá i bezpečných hnízdišť a úkrytů. Důvodem jsou stavební úpravy, spojené s opravami fasád a krovů, zateplování domů, případně demolice zdevastovaných budov, ale i plošné mycení keřových porostů, intenzivní údržba trávníků či úbytek zelených ploch v důsledku zahušťování zástavby. Všechny tyto změny kumulativně připravují nejenom ptáky o střechu nad hlavou. Čeho naopak přibývá, jsou nebezpečné bariéry – liniové dopravní stavby, jedna z nejčastějších příčin

úhynu ptáků, nadzemní vodiče a také prosklené plochy, do kterých ptáci narážejí, a zcela zbytečně tak hynou. Významnou roli hrají rovněž naši domácí mazlíčci, zejména kočky a volně pobíhající psi. Na rozdíl od volně žijících kun skalních, lišek či dravců, sov a některých krkavcovitých ptáků nejsou přirozenými predátory, kteří do přírody (i té městské) patří.

Co pro ně můžeme udělat

Vytvořit příznivější podmínky k životu v urbánním prostředí samozřejmě můžeme především my – jako společnost i jako jednotlivci. Třeba rozšířením zelených ploch, kterých se nabízí celá řada – využitím plochých střech, teras i samotných fasád nebo ladem ležících ploch na starých ekologických zátěžích. Stejně tak můžeme pomoci přírodě blízkými úpravami volně rostoucí zeleně ve veřejném prostoru, ale i v našich zahradách. Bobulonosné keře a květinové záhony nabízejí dostatek potravy hmyzu i ptákům. Trávníky sečené se zpožděním anebo aspoň mozaikovitě navíc poskytnou i semena, úkryt a materiál ke stavbě hnízd. V suchém období roku, které často nastává už v časném jaru, zase přijdou vhod různá pítka a mělké nádrže ke koupání. Jiříčkám i vlaštovkám prospěje uměle založená louže s blátem – zdroj stavebního materiálu. To vše pomůže nám i našim opeřeným sousedům adaptovat se v městském prostředí na probíhající klimatickou změnu. Všimějme si potenciálních nebezpečných pastí, jako jsou skleněné plochy či nádrže s vodou, a správně je zabezpečme, nenechávejme naše kočky a psy volně pobíhat, chovejme se zodpovědně při rekonstrukci budov. A pokud naší činností dochází ke ztrátám hnízdních příležitostí, vhodné je kompenzujeme správnými typy budek a umělých hnízd.

Jak pomoci jednotlivým druhům?

poštolka obecná • nepoužívat chemické látky a jedy v zemědělství, instalovat berličky na polích a instalovat vhodné typy hnízdních polobudek na budovách i na stromech

holub hřivnác • udržovat staré stromy a parky, udržovat různorodé travní plochy

sova pálená • nepoužívat chemické látky a jedy v zemědělství, instalovat berličky na polích, zabezpečovat komíny, sudy a nádrže, instalovat hnízdní budky s antipredační ochranou na půdách

rorýs obecný • stavební práce při rekonstrukcích provádět mimo hnízdní období, při rekonstrukcích budov a zateplování ponechávat stávající hnízdiště; pokud to není technicky možné, nahrazovat ztráty hnízdišť správnou instalací rorýsích budek

vlaštovka obecná • neshazovat hnízda a nezavírat přístup ke hnízdištím, problémy s trusem řešit podložkou pod hnízdem, instalovat umělá hnízda a hnízdní podložky, udržovat zvodnělé plochy s bahnitými břehy, nepoužívat chemické látky a jedy v zemědělství

jiříčka obecná • neshazovat hnízda, problémy s trusem řešit podložkou pod hnízdem, instalovat umělá hnízda a hnízdní podložky, udržovat zvodnělé plochy s bahnitými břehy

rehek domácí • zachovávat hnízdní možnosti na budovách, instalovat hnízdní polobudky, nepoužívat chemické látky a jedy na zahradách

kos černý • zachovávat hnízdní a potravní možnosti výsadbou hustých bobulonosných keřů a ovocných stromů, ponechávat listovku pod keři a stromy, nepoužívat chemické látky a jedy na zahradách, zakládat pítka a koupátka

kavka obecná • zachovávat hnízdní možnosti na budovách, instalovat hnízdní budky

straka obecná • zachovávat starší hnízda (i pro jiné druhy ptáků, kteří je obsazují), slepě nepronásledovat a neodsuzovat – ve volné krajině i ve městech plní důležitou asanační funkci

vrabec domácí • nepoužívat chemické látky a jedy v zemědělství, vysazovat husté bobulonosné keře, omezit seče travních porostů, zachovávat hnízdní možnosti na budovách, zakládat pítka a popeliště

Rorýsi obecní tradičně hnízdí v podstřeší domů, kam zalétají malými otvory; po hnízdění nezanechávají větší stopy a člověka nijak neobtěžují

Hnízdní příležitosti v lidských sídlech

Ilustrace: Pavel Procházka

Poštolka obecná

Ve městech od: 20. století

Kdy hnízdí: III–VIII

Kde hnízdí: v různých typech výklenků vyšších budov, ve věžích, na komínech a sloupech elektrického vedení, ale i na parapetu či v truhlíku na balkoně

Sova pálená

Ve městech od: středověku

Kdy hnízdí: III–VIII, v případě dostatku potravy (gradace drobných savců) i později na podzim

Kde hnízdí: na půdách hospodářských budov a kostelů

Rorýs obecný

Ve městech od: starověku

Kdy hnízdí: začátek V až druhá polovina VIII

Kde hnízdí: dutiny v různých typech staveb vyšších než 5 m – v podstřeší, za oplechováním, ve spárách mezi panely, v otvorech ve zdivu

Vlaštovka obecná

Ve městech od: starověku

Kdy hnízdí: V–VIII

Kde hnízdí: ve stájích a chlévech, v průchodech, pod mosty, v halách a garážích, zpravidla uvnitř staveb

Jiříčka obecná

Ve městech od: středověku

Kdy hnízdí: IV–IX

Kde hnízdí: pod římsami a ve výklencích, pod balkony, v rozích oken, zpravidla z vnější strany budov

Rehek domácí

Ve městech od: středověku

Kdy hnízdí: IV–VII

Kde hnízdí: ve výklencích budov a zdí, za trámy, v polobudkách

Kos černý

Ve městech od: 19. století

Kdy hnízdí: IV–VII

Kde hnízdí: v hustých keřích a stromech, v živých plotech, na dřevinách v kontejnerech i truhlících, na konstrukcích nižších budov

Holub hřivnáč

Ve městech od: konce 20. století

Kdy hnízdí: III–IX, hnízdění se však může protáhnout až do konce X

Kde hnízdí: na stromech, v poslední době výjimečně i na budovách

Straka obecná

Ve městech od: 90. let 20. století

Kdy hnízdí: III–VIII

Kde hnízdí: na stromech a hustých keřích

Kavka obecná

Ve městech od: 20. století

Kdy hnízdí: IV–VI, hnízdiště využívá jako úkryty celoročně

Kde hnízdí: v dutinách budov, v podstřeší, ve výklencích věží, v nevyužívaných komínech, ve stromových dutinách a budkách

Vrabec domácí

Ve městech od: starověku

Kdy hnízdí: III–VIII, hnízdiště využívá jako úkryty celoročně

Kde hnízdí: v dutinách budov, v podstřeší, za okapy, v konstrukcích poutačů, svítel, v odvětrávacích otvorech apod.

➤ Problémy a jejich řešení

Problém: Ptáci nám špiní prostor pod hnízdy trusem.

Druhy: jiříčka, vlaštovka

Řešení: Instalujeme podložku pod hnízdo (dřevěnou, plastovou apod.), která trus zachytí a po vylétnutí mláďat se dá jednoduše vyčistit. Podložku umísťujeme aspoň 30 cm pod hnízdem, aby nesloužila jako posed pro predátory.

Problém: Ptáci nám špiní fasádu lepením mokré hlíny.

Problém: Hnízdo je v rohu okna, nemůžeme ho otevírat.

Druhy: jiříčka, vlaštovka

Řešení: Instalujeme umělá hnízda (z keramiky, dřevobetonu apod.), která zakoupíme či vyrobíme. Instalaci umělých hnízd se někdy dá hnízdění i částečně „přesměrovat“ na méně problematická místa domu (mimo rohy oken). Podmínkou je, aby hnízda byla shora krytá římsou, přesahem střechy apod. Existují i umělá hnízda s vlastní stříškou, která můžeme instalovat volně na stěnu domu.

Problém: Hnízda ptákům z nové fasády padají.

Druhy: jiříčka, vlaštovka

Problém vzniká u moderních fasád použitím nenasákavých materiálů s jemnější strukturou. Hnízdo se tak jiříčkám povede postavit (dokud je materiál vlhký), často v něm ještě vysedí snůšku, ale rostoucí mláďata vyschlé hnízdo zatíží a to ještě i s nevzletnými mláďaty spadne.

Řešení: Instalujeme umělá hnízda, která se bud kotví, nebo napevno přilepují stavebním vysokotlačným lepidlem (a jsou tedy absolutně stabilní). V některých případech je možné již spadlé hnízdo zpevnit „košíčkem“ z králíčího pletiva a znovu ho připevnit na původní místo, kde rodiče mláďata dokrmí. Problému můžeme předcházet tak, že tam, kde jiříčky lepí hnízda, použijeme fasádní barvu s větší zrnitostí, ideálně 2–3 mm, přičemž rozdíl v zrnitosti oproti dalším partiím fasády je prakticky nezřetelný. Případně instalujeme destičku z nasákavého materiálu (dřevěnou, betonovou apod.), která slouží jako hnízdní podložka.

Problém: Ptáci znečišťují fasádu trusem.

Druhy: jiříčky, vlaštovky, špačci, poštolky a další.

Řešení: Moderní fasády jsou prakticky bez výjimky samoomyvatelné a nenasákavé, jsou opatřeny nátěry na bázi silikonových omítek a barev, kde nedochází k trvalému znečištění. I relativně velké znečištění na těchto fasádách mizí při prvním větším dešti, případně se v extrémním případě dá jednoduše odstranit např. tlakovým čističem.

Problém: V podstřeší a na půdě nám hnízdí holubi. Kvůli trusu a nepořádku nemůžeme tyto prostory využívat (třeba tam věšet prádlo).

Druhy: holub domácí

K domestikaci holuba skalního došlo už před sedmi tisíci lety. Domácí holubi uprchlí z chovů zdivočeli a žijí ve městech volně ve velkých počtech. Problémem je jejich trus, který se rozkládá na prach a znehodnocuje kulturní památky, ale i roztoči žijící v jejich peří, kteří způsobují alergie a mohou přenášet nemoci. Holubi navíc

představují velkou překážku pro hnízdění volně žijících nekonfliktních druhů, jako jsou rorýsi či netopýři. Holubi hnízdí často v podstřeší domů, kde pak v počtu i několika desítek párů obsadí celou půdu a vytěsní ostatní druhy.

Řešení: Hlavně nekrmít! Zákaz krmení upravíme domovním řádem (pokud ho již nestanovuje městská vyhláška), dále můžeme kontaktovat hygienickou stanici nebo deratizační firmu, která sanuje půdy a instaluje opatření proti dosezení (vždy upřednostňujeme lankové systémy před nebezpečnými bodci, které zraňují ostatní ptáky!) a provádí odchyt. Zabraňme holubům v přístupu do podstřeší! Mezi krovem a atikovou římsou ponecháme pouze otvory o velikosti 3 cm na výšku a 6 cm na šířku, kterými se protáhne rorýs či netopýř, ale nikoli holub. Stejně otvory ponecháme i ve světlících a střešních oknech (více na www.sousednetopyr.cz).

Lukáš Viktora, Evžen Tošenovský,
Alena Klvaňová

Pozor! Bránit v hnízdění jiříčkám a vlaštovkám tam, kde se již nacházejí jejich hnízdiště, lze jen na základě výjimky ze zákona.

Nedoporučujeme zavěšovat CD, pytlíky, staniolové sáčky apod. Rozhodně nepoužívejme bodce proti dosezení ptáků, které nabízejí komerční firmy. Hustota bodců určených k instalaci ve městech proti zdivočelým domácím holubům u jiříček nestačí a naopak může posloužit jako opora hnízda. Bodce (kovové i plastové) mohou navíc ptáky zraňovat!

Všechny druhy volně žijících ptáků jsou u nás chráněny zákonem 114/1992 Sb., o ochraně přírody, a to nejen jedinci a jejich vývojová stadia (vajíčka), ale i vlastní hnízdiště, a to i v době, kdy nejsou aktuálně obsazená (např. mimo hnízdní období). Zákon se nevztahuje na zdivočelé domácí holuby. Pro manipulaci s hnízdem nebo jiný potenciálně škodlivý zásah (např. znepřístupnění objektu uzavřením vletového otvoru) musí být vydána výjimka ze zákona. Tuto výjimku může pro zvláště chráněné druhy (vlaštovka, kavka, rorýs, sova pálená) vydat krajský úřad příslušného kraje (odbor životního prostředí). Pro ostatní volně žijící druhy ptáků může výjimku vydat magistrát nebo městský úřad obce s rozšířenou působností.

Podmínkou vydání výjimky z ochrany obecně i zvláště chráněných druhů je doložení převažujícího vyššího obecného zájmu nad zájmem ochrany přírody a zároveň provedení zásahu tak, aby nedošlo k ohrožení populací daného druhu, včetně případných nařízených kompenzací (např. instalací umělých hnízd). **Shazování hnízd v době hnízdění se snůškami nebo malými mláďaty je považováno za záměrný trestný čin týrání zvířat!**

Užitečné odkazy

Budky, krmítka a další příslušenství:

www.zelenadomacnost.com,
www.pomahamprimode.cz,
www.eshop.birdlife.cz

Více o pomoci ptákům: www.birdlife.cz,
www.ochranaptaku.cz

Publikace ČSO ke stažení:

Ptáci a skla: birdlife.cz/Ptaci-a-skla.pdf

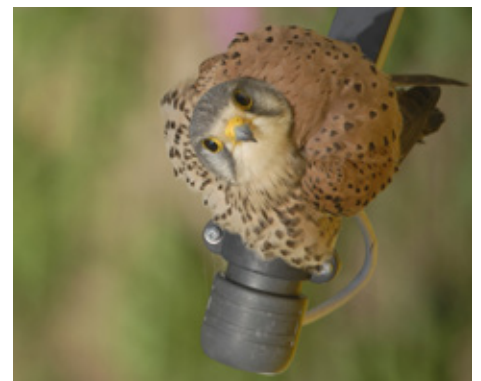
Smrtící pasti: birdlife.cz/Smrtici-pasti.pdf

Umělá hnízda zakoupíte na

www.zelenadomacnost.com

nebo vyrobíte dle návodu na str. 19
(Ptací svět 1/2020).

Zdravá zahrada: ekozahrady.com,
prirodnizahrada.eu

Poštorky obecné dnes běžně hnízdí na panelových sídlištích

Dobrym řešením problémů se znečištěnou fasádou je instalace umělých hnízd, která jiříčky úspěšně obsazují

Zahníždí-li nám kosi černí v balkonovém truhlíku, dopřejme jim klid a nechme je úspěšně vyvést mláďata

Foto: Jiří Syrový a Zuzana Syrová

Foto: Martin Ramsey, RSPB

Foto: Alena Klvaňová

Vydala Česká společnost ornitologická v rámci projektu Domov pro lidi i pro ptáky, Praha 2020.
Projekt byl podpořen Ministerstvem životního prostředí, projekt nemusí vyjadřovat stanoviska MŽP.

Ministerstvo životního prostředí

Záhadami opředené zimování jiříček

Foto: Oldřich Šístek

Ačkoliv díky kroužkování víme, že naše jiříčky od nás na podzim táhnou jižním a jihovýchodním směrem, přesnou polohu jejich afrických zimovišť dosud neznáme

Kde zimují jiříčky? Pokud odmyslíme neověřené a víceméně úsměvné zprávy o zimování „hroznů“ jiříček v dutých stromech na Písecku v 19. století, zvládne tuto otázku hravě zodpovědět každý milovník ptactva. Jako praví dálkoví migranti tráví zimu, spolu s vlaštovkami a dalšími hmyzožravci, v teplých krajinách Starého světa – ptáci ze západní části areálu rozšíření v subsaharské Africe, ptáci z východu v jihovýchodní Asii. Přesto je zimování jiříček dodnes záhadou. Jde nejen o přesnou polohu zimovišť, ale především o chování ptáků. I v internetových příspěvcích týkajících se migrace a zimování jiříček se často setkáme s termíny jako „mystery“, „enigmatic“ či „poorly known“.

Podobně jako na hnízdištích a za tahu ani na zimovištích totiž jiříčky nevyužívají hromadná nocoviště v rákosinách a podobných biotopech jako příbuzné vlaštovky. Zřejmě ale po vzoru rorýsů tráví život (včetně nocování) ve vzduchu. Trvalému zimnímu životu v oblacích odpovídá i poměrně málo pozorování na zimovištích a především pak žalostně málo zpětných hlášení. Již v britském migračním atlase, publikovaném v roce 2002, nalezneme v kapitole věnované jiříčk

této disproporce je vcelku jednoduché. Na hnízdištích a za tahu jsou vlaštovky, na rozdíl od jiříček, kroužkovatelným mnohem lépe dostupné (mláďata v hnízdech i vzletní ptáci v rákosinách). Na zimovištích pak lidé chytají vlaštovky nocující v travních porostech či lovící hmyz nízko nad zemí a vodou, zatímco jiříčky brázdící výšiny jsou jim nedostupné. Zajímavé je, že i v případě rorýsů s podobným vzdušným způsobem života evidujeme tři subsaharské nálezy mrtvých kroužkovaných ptáků, což je zřejmě dáno jejich velikostí. Z našich skrovných kroužkovacích výsledků jiříček lze usuzovat na podzimní tah jižním a jihovýchodním směrem s nálezy ptáků v Chorvatsku, Srbsku, Itálii, na Maltě a v Libyi (jeden ze dvou afrických nálezu). Podobnými trasami patrně probíhá i jarní návrat (nálezy v Alžírsku a Srbsku). Přes naše území pochopitelně protahují i příslušníci severnějších populací, o čemž svědčí nálezy ptáků kroužkovaných v Německu a Norsku. Velice zajímavý údaj přinesl pták kroužkovaný v Lanškrouně 1. června 1986 (tedy v období, kdy někteří naši hnízdiči již inkubují snůšky či krmí malá mláďata). Tato jiříčka byla o 22 dní později nalezena mrtvá nedaleko Moskvy (1441 km), což dokládá, že ještě počátkem června přes naše území mohou protahovat populace ze severu (severovýchodu).

Více světla vnesly do problematiky polohy zimovišť evropských populací až moderní metody výzkumu, především pak analýza stabilních izotopů z peří. V posledních letech bylo díky tomu zjištěno, že jiříčky hnízdící

Co prozradilo kroužkování do konce roku 2018?

	Jiříčka	Vlaštovka
Počet okroužkovaných ptáků	69 631	410 437
Počet hlášení nad 100 km	11	356
Počet nálezů na zimovištích	0	35
Cizí kroužkovanci u nás	3	156
Nejvzdálenější nález	Alžírsko (2200 km)	Jižní Afrika (8511 km)
Nejstarší pták	8 let, 9 měsíců, 9 dní	6 let, 12 měsíců, 4 dny

následující povzdech: „Přestože bylo do roku 1994 v Evropě a severní Africe okroužkováno přes milion jiříček, pouze 20 z nich bylo nalezeno v subsaharské Africe. Návratnost vlaštovek je mnohem vyšší – z 1,3 milionu okroužkovaných v Británii do roku 1996 jich bylo 482 hlášeno jižně Sahary.“

Tuto situaci dobře ilustrují i údaje získané kroužkováním na našem území. Zatímco od více než 400 tisíc okroužkovaných vlaštovek evidujeme 35 hlášení ze subsaharské Afriky, v případě téměř 70 tisíc označených jiříček na nález ze zimoviště stále čekáme. Vysvětlení

v Holandsku a Španělsku tráví zimu (především) v oblasti západní Afriky. Detailnější vzhled do migrace a chování jiříček jistě přinese analýza dat z geolokátorů. Výsledky proběhlých studií však dosud nebyly publikovány.

Jaroslav Cepák | pracuje jako ornitolog Kroužkovací stanice Národního muzea, je členem Faunistické komise ČSO.

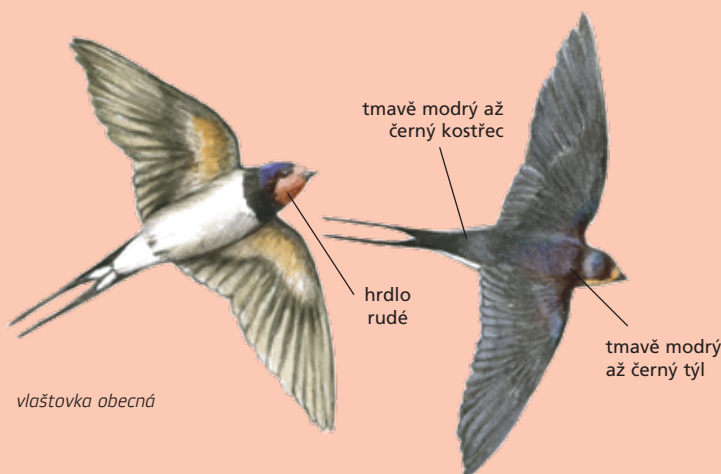

Krutihlavový hlavolam aneb nad čím krutihlav kroutil hlavou

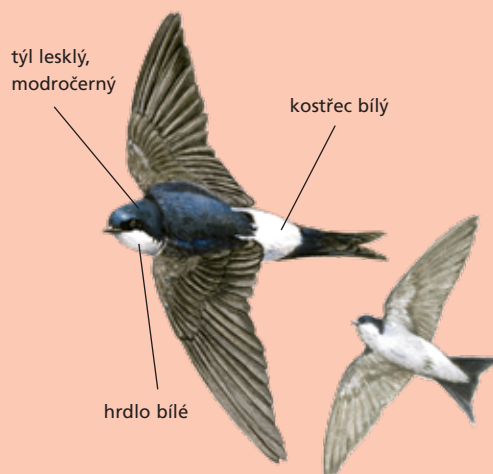
Milé děti,
dostal jsem zvláštní pozdrav, jenže nevím, od koho. Ať si to prý zjistím sám. K obrázku jsem dostal vzkaz: „Zdraví Tě Tvůj vzdálený příbuzný. Aby sis dlouho nelámал hlavu, tak ti napovím. Živím se vším, co létá vzduchem. Hmyzem i pavoučky, kteří se stěhují na svých vláknecích. Začerni vše, co není moje potrava, a pak mne poznáš.“
Víte, koho jsem v obrázku objevil?

Váš Krůta

Připravila Vladka Sládečková

vlastovka obecná

jiříčka obecná

Polet' se mnou do přírody

Tipy na aktivity pro rodiny s dětmi

Milí kamarádi,
za letošním ptákem roku nemusíte nikam daleko, možná zahnízdí právě na vašem domě. Ale pozor! Bude to opravdu on? A kdy přiletí? Na to si musíte počkat do začátku jara. Že je to dlouho? Tak se ho zatím naučte bezpečně poznat!

Jak vidíte na obrázcích, jiříčku od vlaštovky poznáte snadno. Dávejte pozor hlavně na bílý kostřec (tak ornitologové říkají místu nad ocasem), který v černé doslova svítí. Stejně tak snadno poznáte její hnízdo. To najdete nejčastěji pod střechem nebo ve vyšších patrech domů, často v rozích oken. Hnízdí koloniálně, to znamená, že hnízda staví většinou více párů pohromadě. Na jednom domě pak může být i několik desítek hnízd a to se dá těžko přehlédnout. Podaří se vám najít takovou kolonii?

Ale nemusíte čekat. Už před přiletem jiříček se můžete snažit hledat loňská hnízda a hlídat datum, kdy se jejich obyvatelé poprvé objeví. Co myslíte – začnou stará hnízda opravovat, nebo budou stavět nová? Určitě to brzy pozorujete! Možná budete mít štěstí a podaří se vám najít tak velkou kolonii, že hnízda budou poskládána přes sebe jako hrozen vína. Jestli na něco takového narazíte, foťte! Obrázky nebo krátké video mi můžete zaslat na springalive@birdlife.cz. Rád je ukáži i ostatním. A ornitologům pomůžete, když hnízda spočítáte a své pozorování zadáte na birds.cz. Pokud to ještě nezvládnete sami, rodiče vám s tím jistě rádi pomohou!

Už se těším na vaše fotky a přeji krásné zážitky při pozorování našich ptačích sousedů!

Váš Krůta

Zapamatujte si!

vlastovka obecná	jiříčka obecná
miskovité hnízdo	uzavřené hnízdo
umístěné vevnitř (v garáži, stáji, ...)	umístěné vně domu (pod převisem, v okně, ...)

Připravila Gabriela Dobruská
Ilustrace Jan Hošek

Hnízda z hlíny

Umíte to jako jiříčky?

Často se stává, že si jiříčky vytrvale stavějí hnízda tam, kde nejsou vítány. A přitom o kousek vedle bychom je měli rádi, samy ale zahnízdit nechtějí nebo jim na nové fasádě hnízda nedrží. V obou případech můžeme zkusit pomoci umělým hnízdem. Jeho výroba je snadná a zvládnou ji i děti. Je tak vhodnou aktivitou pro celou rodinu nebo pro výtvarné i přírodovědné dětské kroužky.

✎ Zdeněk Vermouzek, Jindřiška Bátková a oddíl Circus

Budeme potřebovat keramickou hlínu, látku na podložení a kus drátu na řezání hlíny. Jako formu použijeme co nejkulatější misku. Menší misku bez vyvýšeného podstavce přikryjeme látkou zvenku, větší zevnitř – vnitřní průměr hotového hnízda by měl být asi 14 cm. Přitom musíme počítat s tím, že se hlína trochu seschne.

Pomocí drátu s dřívky na koncích odřezáváme plátky keramické hlíny.

Plátky hlíny postupně vlačujeme do formy, až jsou stěny stejnoměrně silné. Stěny důkladně vyhladíme, aby se hlína spojila.

Pomocí látky vyjmeme polotovár z formy. Důkladně vyhladíme i stranu, která přiléhala k látce, a drátem zarovnáme okraj.

Nakonec zploštíme jednu stranu a silnějším drátem nebo slámkou vyřízneme otvory na zavěšení.

Připravená hnízda necháme zvolna vyschnout dnem vzhůru, aby nepopraskala. Po vyschnutí je vypálíme v keramické peci, stačí na přezah.

Hnízda připevňujeme pomocí širokých podložek a vruty dotahujeme jen jemně. Pro jiříčky můžeme připravit i hnízda s vletovým otvorem, stačí však nabídnout jen misku, kterou si dostavějí podle potřeby.

Mimo poměšťovací řadu

Jiříčka a další „vlaštovky“ patří mezi druhy, které – na rozdíl od většiny ostatních opeřenců – z aktivit člověka úspěšně těží. Stáj, panelák či pískovna jsou přesně to, co naše „vlaštovky“ (tedy vlaštovka, jiříčka a břehule) hledají víc než člověkem nedotčenou přírodu. To ovšem neznamená, že vztah „vlaštovek“ a lidí je bezproblémový.

Komenzálních druhů, které se přírodě vyhýbají a váží se na člověka, přibývá. Mnohé jsou s námi ale už doslova odpradávná. Nejen učebnicový ultrakomenzální vrabec domácí provází lidstvo celá tisíciletí: u vrabce je jich už deset, ale i u vlaštovky a jiříčky jde o působivá čísla – snad pět, respektive dvě tisíciletí. Jde pochopitelně o hrubé a minimální odhady, avšak i druhové názvy (*domesticus*, *rustica*, *urbicum*) dokládají, že nejde o žádné urbanizační nováčky. Podobně se do obcí hrnou Hirundinidae i jinde po světě.

Tak dlouhá období synantropizace však přinášejí své zapeklitosti. Vrabec i vlaštovka – a jiříčka a další druhy v menší míře – dnes určitě obývají velká území nad rámec svého přirozeného výskytu (např. vrabec domácí není „domácí“ v Evropě nikde – viz *Živa* 68/1: 42–46). Pokud je velká část dnešního areálu jiříčky antropogenní, naše území asi nevyjímá, jaké to má mít např. důsledky pro její ochranu?

Otázka je to zásadní. Profese biologa mi však velí se místo doporučení „jak by věci měly být“ věnovat tomu, „jak se věci mají“. Na zajímavosti to tématu neubírá: „vlaštovky“ se totiž od ostatních urbanizovaných opeřenců liší v mnoha pozoruhodných ohledech.

Foto: Tomáš Grim

Pro „atmosférického insektivora“, tedy specialistu na lov hmyzu za letu, není déšť dobrá zpráva. Jiříčata sice umí přežít pár dní o hladu (díky tukovým zásobám a schopnosti upadnout do torporu podobně jako rorýsi), ale delší období chladného deštivého počasí má na mortalitu malých jiříček tvrdý podíl. Jiříčky mimo hnízda čelí stravování nepříznivému počasí odsedáváním na „útesy“. Hlubočky, ČR.

Proč přichylnost k člověku?

Nejdříve je třeba tuto otázku uvést na pravou míru: žádný tělesně a duševně zdravý opeřenec nikdy v historii přichylnost k člověku nejevil. A dobře věděl proč. Lidé se zvířena bojí a prchá před nimi, a to všude. V „původním“ prostředí více, v urbánním méně, leč přece – ani ty nejsynantropnější druhy člověka nevyhledávají a rozdíl v plachosti mezi habitaty je pouze relativní. Ptactvo a jinou faunu lákají jen vedlejší důsledky lidské činnosti, na organismy nijak necílené (záměrné přikrmování je naprostá historická novinka, navíc omezená kulturně na bohaté „západní“ společnosti). Jak a proč se tedy ptáci lesů, vod a strání stávají opeřenými venkovany a měšťáky?

Důvodů je mnoho, klíčové pak dva, oba zimní (v článku v *Ptačím světě* 25/4: 29–32 najdete literární urbanizační prameny, z nichž jsem nasával i zde). Člověkem osídlené oblasti poskytují v jinde gastronomicky nuzných biotopech nebývalý „prostřený stůl“. Jistě ještě dávno před počátky záměrného příkrm(ít)ování lidé na hygienu a estetiku nedbali zdaleka tolik co v blahobytných zemích prvního světa dnes (samozřejmě včetně

Foto: Tomáš Grim

Způsoby umístění vlaštovčích hnízd jsou pestřejší, než bychom čekali ze standardních obrázků v atlasech, jako např. zde na závěsu svítidla. Stará vlaštovčí hnízda bývají jiříčkami občas „recyklována“. Oba druhy tu a tam dokonce sdílejí potomstvo: hybridy mezi jiříčkou a vlaštovkou patří mezi pěvce k těm nejčastějším. Klášter Ipsilou, ostrov Lesbos, Řecko.

státu obývaného čtenáři *Ptačího světa*). Důkazy si nakonec nemusíme vymýšlet – stačí návštěva jakékoli tropické země, s ulicemi na naše poměry zaneřáděnými v měřítkách extrémních. A při troše sebereflexe... No nic, pojďme ke klíčovému důvodu č. 2: ten známe jako „efekt městského tepelného ostrova“. Zvláště pro drobné pěvce je přežití těch pár hodin zimní noci do rána fuška – fyziologicky jsou vyšponovaní na hranice svých možností. I jediný stupínek Celsia a „pár drobtů“ navíc proto dělají rozdíl mezi životem a smrtí.

Potravní „propadlo“

Jiříčka a spol. jsou druhy tažné. Zimní potravní nabídka a teplota je – na rozdíl od naprosté většiny městských ptáků! – tedy pro jejich synurbanizaci nepodstatná. Naopak letní potravní nabídka roli nejspíš hraje. Jenže jinak, než bychom možná čekali: zatímco v zimě je stravovací základna lepší v zástavbě než mimo ni, na jaře a v létě je tomu právě naopak. Nedostatečná městská nabídka hmyzu, který je klíčový pro vývoj všech mláďat (včetně ptáků v dospělosti nehmyzožravých), bývá pokládána za jeden z hlavních důvodů, proč mívají ptáci měst nižší úspěch při vyvedení svých potomků (určitě za to nemůže predace hnízd, ta se s totiž rostoucí urbanizací naopak *snižuje*). Za potravou tedy jiříčky a jejich příbuzní do měst nejdou zcela určitě, to by si moc nepomohly.

Poslední větu je třeba pro její správné pochopení přeložit do jazyka biologického. Samozřejmě jiříčka nedumá nad tím, čím si pomůže,

Foto: Tomáš Grim

Hnízda staví u jiříčky „chluponožky“ oba partneři. Zabere jim to průměrně 10 dní. Hlubočky, ČR.

nebo nepomůže. „Dumá“ tady někdo jiný: přírodní výběr, tedy smrt. A „úvaha“ se neděje v čase života jedince, ale v čase evolučním. Geny, jež jiříčce velí „usad“ se ve městě, na vsi je to staromódní“, prostě a jednoduše přežívají (tj. předávají se do další generace) více – nebo méně,

Foto: Tomáš Grim

Jiříčky ochotně obsazují i umělá hnízda. Z přirozených hnízdišť na skalních útesech vymizely definitivně už začátkem 20. století. Neziderské jezero, Rakousko.

Foto: Tomáš Grim

Jiříčka modrolesklá (*Progne subis*) je urbanizační kapitola, která nemá celosvětově období: zatímco ostatní druhy ptáků hledají, kde „nechal tesař díru“, byl tento největší zástupce čeledi *Hirundinidae* urbanizován člověkem cíleně. Podobné ptačí „paneláčky“ najdete po Severní Americe běžně a na východě kontinentu se díky nim jiříčky modrolesklé vzdaly přírodních stanovišť úplně! Tuto jedinečnou akci začali už Čerokiové v dobách předkoloniálních: nabízeli jiříčkám k hnízdění vykuchané tykve; jiříčky oplácely lovm „škodlivého“ hmyzu. Dnes jiříčkám občané pomáhají i likvidací invazních vrbů a špačků, kteří by jinak budky uzurpovali pro sebe. Největší umělá kolonie v obci Rainsville (Alabama, USA) má vskutku americký formát: přes 2 200 budek. Ve tvaru tykve... Montreal, provincie Québec, Kanada.

Foto: Tomáš Grim

Na lidský postoj „Ptáky máme rádi, ale vocuď pocuď“ odpovídají opeření „Na ptáky jste krátký!“. Jiříčky nakonec asi i některé „hnízdni zábrany“ uvítají – lépe než na hladkou omítku se hnízdo přichytí na zábranu, přece :-). Hlubočky, ČR.

dle lokálních podmínek – než geny velící jiříčce „usad“ se na vsi, ve městě je to o nervy“. Pokud však snížená hmyzí potravní nabídka měst nevyhnutelně upřednostňuje druhé, vesnické geny, musí nějaký jiný faktor tento tlak převážet. Jinak by jiříčky v městech nežily.

Město jako past?

Poslední větu je třeba pro její správné pochopení opět opoznámkovat. Scénářem, kdy jiříčka – a kdokoli jiný – žije ve městě, přestože to není žádná výhra, ale doslova prohra. Městské prostředí může ptáky lákat šalebným dojmem kvalitního prostředí; nejznámějším příkladem je už zmíněný zimní prostřený stůl: v zimě ptáky naláká, a těmto „zimním usedlíkům“ pak v létě (i v dalších generacích) umírají mláďátka podvýživou. Doslova „ekologická past“. Podob má mnoho, např. akátiny časným olistováním vytvářejí šalebný dojem kvalitního prostředí pro lesní ptáky, kteří na to pak doplácí – predátoři najdou hnízdo v akátině mnohem snáz než v sousední doubravě, která se však pěvcům tak atraktivní nejeví, olistuje se totiž později.

Proč tedy vlaštovkovití vyhledávají často lidskou blízkost? Důvody budou nejspíš druhově specifické. U zdaleka nejlépe prozkoumané vlaštovky obecné (jednoho z vůbec nejprobadanějších ptáků světa) půjde u vesnických populací jistě o zvýšenou potravní nabídku kolem zemědělských stavení. O tu u těch vlaštovek, které výjimečně hnízdí i v domech nejrůznějších center měst (Praha, Brno) nepůjde. Že by tyto relativně vzácné případy zahrnovaly mladé nebo nekvalitní jedince, kteří byli staršími a zkušenějšími vystrnaděni z preferovaných vesnických stájí a stodol? Vlaštovek hnízdících ve špatně zajištěných kočárkách není mnoho, takže to zatím ani není snadné vyzkoumat.

Co u jiříček? Jakožto obyvatel bytu v sedmém patře vysokého paneláku na periférii, který každoročně poklízí po pěti jiříčcích párů parapety, jsem nakloněn uvěřit tomu, že jiříčkám jde právě o tohle. Tím nemyslím, že by jiříčky zaneřádávaly své okolí zlomyslně a potměšile; jde o to, že: 1) jiříčky při sběru potravy létají v průměrné výšce kolem 20 m – a vzhledem k tisícovkám krmení potřebným k vyvedení potomstva si lze snadno představit, že budou rády, když hnízdo bude vysoko, 2) hustota vzdušného planktonu je na okraji města řádově vyšší než v centru, 3) jiříčky si vybírají otevřenější oblasti (nejspíš proto, že nad méně zastavěnými územími je více hmyzu a je snáz ulovitelný). Snad proto mají jiříčky rády periférii a v pulsujících centrech jsou vzácnější.

Zamysleme se i nad tím, kolik příležitostí mají druhy původně hnízdně vázané na skalní útesy mimo lidská sídla... Podobně nepřekvapí, že i rorýsi obecní či rehci domácí se u nás „přírodě“ důsledně vyhýbají.

Jiříčka vlaštovkovitá

Pečlivě uzavřená hliněná „pevnost“ jiříčky, nádavkem přilepená k těžko přístupným částem útesů (ať už přirozených, nebo člověkem vyrobených, tedy budov), vzbuzuje dojem, že šance „vyžrání“ hnízda je nulová. Skoro tomu tak je: jen jednotlivá procenta jiříčcích snůšek se nedočkájí vyvedení v důsledku predace. Mezi doložené predátory hnízd jiříčky obecné patří strakapoud velký, poštolka obecná i ostrůž lesní.

Možná právě oni jsou zodpovědní za to, že tradiční studentská poučka o umístění hnízda vlaštovkovitých („jiříčka venku, vlaštovka uvnitř, břehule úplně uvnitř“) neplatí zcela černobíle. Jsou totiž doložena i hnízdění jiříčky uvnitř budov, včetně od nás. Výhoda takové neortodoxní strategie je očekávatelná: procento predovaných hnízd postavených uvnitř budov – nejen u jiříčky, ale i řady dalších druhů, které jinak hnízdí standardně mimo interiéry staveb – je nulové. Platí to i v opačném směru: i vlaštovky umí jít proti proudu, občas hnízdí vně budov a platí za to podstatně (2–3krát) zvýšenou četností predace hnízda.

Ani hnízdění uvnitř budov ale není bezpečnostní tutovka. Na Tchajvanu se v posledních letech do měst začal přesídlit drozdovitý modravec tchajwanský (*Myiophonus insularis*). Rozšířil své kulinařské zvyky a začal predovat hnízda (vejce i mláďata!) – místním vlaštovkám obecným bezstarostná městská selanka právě končí. Urbanizace je proces mimořádně dynamický – pozorně proto sledujme i staré městské ptačí známé, nejen vlaštovky či jiříčky.

Tomáš Grim | je v současné době ptáčkářem na volné noze a této „profesi“ navrhuje říkat „freebird“. Je spoluautorem a spolueditorem první slovenské Ornitologické příručky a spoluautorem knihy o kukačce, která vyšla ve čtyřech jazycích a získala cenu „Nejlepší ptačí kniha roku 2017“ (2. místo; uděluje časopis *British Birds* a *British Trust for Ornithology*).

Ptáci za to (ne)mohou

Vrstva trusu vzniká logicky pod každým hnízdem, lze ji však zachytávat na podložku a po hnízdění jednoduše smést koštětem, přičemž není důvod se obávat přenosu parazitů či nemocí

Ptáci jsou vítanou součástí našeho života a vesměs pozitivní roli mají i v mytologii (fénix) a pohádkách (pták Ohnivák). Nebezpečí naopak představují harpyje starořecké v bájích, v reálném světě se pak harpyje pralesní obávají indiáni, jejichž děti si výjimečně splete se svou kořistí. Až na tyto výjimky pro nás ptáci nepředstavují přímou hrozbu. Jak je to však s případnou nepřímou hrozbou, kterou ptáci pro lidstvo představují coby přenašeči původců infekčních onemocnění?

Bylo by nezodpovědné prohlásit, že žádné riziko neexistuje, zejména v době, kdy se u nás znovu objevila ptačí chřipka. Navíc snaha sdělovacích prostředků přinášet neustále nové senzační zprávy vede k situaci, že jakákoli epidemie kdekoli ve světě se díky obrazovkám v našich obývacích zdá být téměř za humny. Přestože ptáci mohou být někdy zdrojem rozličných nebezpečných patogenů, přehnané obavy rozhodně nejsou na místě. Jaké bychom tedy měli k ptákům jako původcům onemocnění zaujmout stanovisko? Na tomto světě není absolutně bezpečné nic. Zeměkoule je obrovská a množství lidí i ptáků nezměrné. Každé nebezpečí je vždy relativní a při jeho posuzování je důležitá především míra rizika, pravděpodobnost, že negativní jev nastane a že se riziko dotkne nás osobně.

Bakteriální zoonózy

Původce infekčních onemocnění kolujících mezi živočichy se současnou schopností přenosu na člověka označujeme jako zoonózy. Obecně platí,

že čím jsou primární hostitelé člověku příbuznější, tím snadněji k přenosu dojde. Původci nejničivějších lidských epidemií, jako byl černý mor, pravé neštovice či malárie, se rekrutovali z patogenů savců. Ptáci jsou nám příbuzensky vzdálenější, a proto je nebezpečí přenosu nesrovnatelně nižší. Avšak stejně jako savci jsou i ptáci teplotokrevní, a jejich patogeny jsou proto lépe vybaveny k přežití v lidském těle než například mikroorganismy studenokrevných ryb. Navíc schopnost letu s sebou nese i možnost přenosu patogenů na velké vzdálenosti, což z globálního hlediska představuje značné riziko.

Největší pozornost se pochopitelně upírá na ptáky žijící v lidských sídlech. Trávicí trakt ptáků osidluje mnohé bakteriální patogeny ohrožující i naše zdraví jako např. salmonely, escherichie, kampilobaktery, listerie nebo chlamydie. Ptáci jsou navíc často kolonizováni mikroorganismy, jejichž zdrojem jsou nemocní lidé a domácí zvířata. Zejména rackové a havrani se přizívají na odpadcích obsahujících patogenní bakterie, mnohdy i kmeny s rezistencí k antibiotikům, a takto nakažení ptáci pak mohou, většinou jako pasivní bezpříznakoví nosiči, šířit mikroorganismy na velké vzdálenosti. Naštěstí naši nejbližší ptačí spoluobytelé – vrabci, jiřičky či holubi – se na roznosu těchto primárně lidských patogenů podílejí jen zcela výjimečně.

Jan Votýpka | je parazitologem a vysokoškolským pedagogem na katedře parazitologie PřF UK v Praze a současně vědecky působí i v Parazitologickém ústavu BC AVČR v Českých Budějovicích. Zabývá se popularizací biologie, mj. je spoluorganizátorem biologické olympiády a předsedou redakční rady časopisu Živa.

Virózy

Z ptačích virových nákaz je asi nejznámější ptačí chřipka, kterou po světě roznášejí především kachny a další vrubozobí. Náказа člověka je sice nepravděpodobná, ale škody na chovné drůbeži jsou při vypuknutí onemocnění značné.

Ptáci hostí i patogeny využívající ke svému šíření různé krevsající členovce, např. komáry a klíšťata. Z nebezpečnějších ptačích arbovirů je v Evropě rozšířena např. západonilská horečka, k jejímuž přenosu na lidi prostřednictvím komárů infikovaných na volně žijících ptácích dochází sporadicky např. i na jihovýchodě našeho státu. Naopak virus Usutu, který u nás působí menší ptačí „epidemie“ např. u kosů, nepředstavuje pro člověka vážnější riziko. Z bakterií se pak od ptáků mohou nakazit klíšťata boreliemi, původci boreliózy. Ve všech těchto případech však platí, že samotný pták není pro člověka přímým rizikem, dokud se od něj nenakazí krevsající členovec.

Vysušené štěníce ptačí z jednoho hnízda jiřičky

Foto: Pavel Moravec

Ektoparazit

Aby byl výčet úplný, musíme zmínit i ptačí ektoparazity. Hostitelsky specializované ptačí blechy na lidech sají jen velmi neochotně a výjimečně. Také ptačí štěnice, časté v hnízdech jiřiček, dávají přednost svým ptačím hostitelům, a i když mohou zavítat do našich domácností, na lidech prakticky nesají. Ptačí blechy ani štěnice navíc nemohou na člověka přenést původce žádných onemocnění. Trochu jiná situace může nastat v případě zavlečení exotických klíšťat (např. rod *Hyalomma*) na naše území migrujícími ptáky. Četnost těchto událostí však není vysoká a jedná se spíše o biologickou zajímavost než o ohrožení našeho zdraví.

Závěrem tedy můžeme konstatovat, že přestože ptáci mohou představovat jisté nebezpečí jako zdroj patogenů, reálné riziko je z hlediska jednotlivce zcela minimální, a není proto důvod ke změně našeho pozitivního vztahu k opořenům.

Právní ochrana ptačích hnízd

Foto: Grahame Eckworth

Necháte nás tu, než vyrosteme? Už za měsíc od vylíhnutí vyletíme!

Jak je snad již všeobecně známo, jsou u nás všichni volně žijící ptáci chráněni. Tato ochrana, založená § 5a zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, se vztahuje na všechny ptáky, kteří se vyskytují v přírodě přirozeně, zjednodušeně řečeno na všechny ptáky kromě městských holubů a ze zajetí uniklých exotů. A chráněna jsou všechna vývojová stadia, od vajec a mláďat až po dospělé jedince. Zákonná ochrana platí na celém území naší republiky, tedy úplně stejně v lese, na louce, ve vesnici či ve městě.

Odstraňování hnízd zakázáno

Pro praxi jsou důležitá konkrétní ustanovení § 5a, který vyjmenovává, co je v zájmu ochrany ptáků zakázáno: kromě úmyslného odchytu a usmrcování patří mezi zakázané činnosti i poškozování, ničení a odstraňování hnízd. Pro úplnost dodejme, že podobné zákazy pro zvláště chráněné druhy jsou uvedeny v § 50. Je přitom zcela lhostejno, kde se hnízdo nachází a zda je v daný moment obsazeno. Neměli bychom tedy svévolně odstraňovat ani neobsazená hnízda na podzim po vyhnízdění, ať už jsou umístěna na stromě, v křoví, na balkoně paneláku nebo uvnitř ve stáji či v garáži.

Uvedená ochrana se vztahuje i na naše dva nejbližší synantropní sousedy, na vlaštovky a jiřičky. Ať už se rozhodnou postavit svá hnízda kdekoli, měli bychom jejich potřeby respektovat a maximálně pod hnízdo umístit krkénko k zachytávání trusu. Odstraňování hnízd rozhodně není přípustné, a to ani na podzim či v zimě, kdy jsou vlaštovky a jiřičky v Africe.

Výjimky

Potřebujeme-li skutečně z nějakého důvodu hnízda odstranit, například pokud chceme opravovat fasádu domu či vyměnit okna, je třeba s dostatečným předstihem požádat orgán ochrany přírody (v případě jiřiček úřad obce s rozšířenou působností, v případě zvláště chráněných druhů ptáků místně příslušný krajský úřad) o udělení výjimky, v právní řeči „stanovení odchylného postupu“

(§ 5b, resp. § 56). Správní orgán může výjimku povolit, neexistuje-li jiné uspokojivé řešení. V takové situaci může kromě povolení samotného zásahu stanovit i podmínky a povinnost náhradních opatření. V praxi většinou půjde o podmínku odstraňování hnízd mimo dobu hnízdění. Náhradní opatření v případě rorýsů představují zejména zachování vstupních otvorů do hnízdních prostor, případně instalaci náhradních hnízdních budek, u jiřiček a vlaštovek by se mohlo jednat o povinnost použití fasádní barvy neodpuzející vodu či o instalaci dřevěné lišty jako opory pro hnízda nebo o instalaci celých hnízdních podložek.

Na bezohledné jedince, kteří by zákazů nedbali a hnízda jiřiček či vlaštovek bez povolení odstraňovali, pamatuje zákon pokutami až do výše 100 000 Kč pro fyzické osoby a až do 2 milionů Kč pro právnické osoby a podnikatele. Pokud by ale někdo zničil hnízdo kriticky nebo silně ohroženého druhu nebo druhu CITES A (kam patří třeba všichni dravci a sovy), mohlo by se jednat i o trestný čin, který by vyšetřovala policie a pachatel by mohl skončit až u trestního soudu.

Jak můžeme pomoci

V případě, že se stanete svědky shazování hnízd, zejména v hnízdní době, je na místě okamžitě volat Českou inspekci životního prostředí (ČIŽP). Telefonní čísla na jednotlivé oblastní inspektoráty jsou na webu www.cizp.cz. Inspektoři mohou v případě hrozící újmy na biodiverzitě nařídít okamžité omezení nebo zastavení rušivé činnosti, případně uložit povinnost uvedení do původního stavu. To ale v případě shozených hnízd většinou není možné a inspektor pak může uložit provedení náhradních opatření. Jak by taková opatření vypadala, by záleželo na konkrétní situaci, zřejmě by se opět jednalo o podporu hnízdění v dalších letech.

Podíváme-li se na takto postavenou legislativu, máme nástrojů k ochraně ptačích hnízd víc než dostatek. Přesto se stále setkáváme se shozenými hnízdy, v nehorším případě přímo v hnízdní době i s vejci či mláďaty. K podobným situacím je třeba nebýt lhostejní,

Foto: J. Večetka

V roce 2012 jsme se setkali s otřesným případem zasíťování hnízd jiřiček na budově patřící obci Nový Ples na severní Moravě. Ptáci zaletovali pod síť a nejméně jedna dospělá jiřička se do sítě chytila a uhynula.

nejlépe mít v telefonu uložené číslo na příslušný inspektorát ČIŽP a o ochranu ptáků se zasadit i osobně. A pokud se sami dostaneme do situace, že nějaké hnízdo budeme potřebovat odstranit, třeba kvůli plánované opravě domu, je potřebné na ptáky myslet už od začátku a s dostatečným předstihem konzultovat správný postup s příslušným úřadem. Začít bychom měli na odboru ochrany životního prostředí obce s rozšířenou působností, kde by nám měli poradit, jak v konkrétním případě postupovat.

Vojtěch Stejskal | je docentem práva životního prostředí, působí na veřejných vysokých školách. Profesně se specializuje především na právní otázky ochrany přírody, krajiny a biodiverzity.

Zdeněk Vermouzek | je ředitelem ČSO. Spolu s Vojtěchem Stejskalem je spoluautorem příručky Ptáci a zákon a dlouhodobě se věnuje prosazování legislativy na ochranu ptáků.

Z vyjádření Státního zdravotního ústavu z 6. ledna 2020:

- Trus synantropních ptáků v České republice může obsahovat určité množství parazitů v různém stadiu vývoje, tyto jsou ovšem zpravidla druhově specifické a při dodržení základních hygienických pravidel při odklizení trusu nemohou pro člověka znamenat nebezpečí.
- Pokousání štěnicí ptačí či klíštěm je jev velice vzácný, nicméně nelze jej vyloučit, stejně jako potenciální alergickou reakci na kousnutí. Přenos patogenů na člověka však nebyl ani u jednoho z těchto parazitů prokázán.
- Chráněné druhy synantropně žijícího ptactva nezpůsobují významné ani bezprostřední bezpečnostní riziko pro veřejné zdraví.

Foto: Philip Croft

Stavíme s... jřičkami!

Rekonstrukce budov jsou vždy komplikovaná a dlouhodobě plánovaná záležitost. Stavební povolení, projektová dokumentace, dotační žádosti, vyjádření všech dotčených subjektů... V bludišti administrativy tak investor často zapomíná (někdy bohužel stále i záměrně) na to, že na budově „bydlí“ také různí živočichové, přičemž velká část z nich je chráněna zákonem. A co víc už považovat za negativní vliv na životní prostředí a ochranu přírody (podle stavebního zákona je investor/stavitel povinen zajistit, aby právě k tomuto nedošlo), než likvidaci jejich hnízdišť a úkrytů?

U rorýsů a netopýřů se po mnohaletém úsilí podařilo alespoň někde prosadit systémová řešení a jejich uplatňování dnes napomáhají hlavně podmínky dotačních titulů na energetické úspory budov. Navíc mají rorýs, kavka, vlaštovka, ale i všechny druhy našich netopýřů status tzv. zvláště chráněného druhu, u něhož je možné požadovat zachování hnízdišť a úkrytů v plné míře. Avšak zákonem 114/1992 Sb., o ochraně přírody, jsou u nás chráněny všechny druhy volně žijících ptáků, a to nejen jedinci a jejich vejce, ale i vlastní hnízdiště včetně neobsazených hnízd (např. mimo hnízdní období). Pro odstranění jakýchkoli hnízd, tedy i hnízd jřiček, na které se vztahuje statut obecné ochrany, je nutný souhlas obce s rozšířenou působností, která zpravidla žádá zásah mimo hnízdní období a adekvátní kompenzaci ztracených hnízdních příležitostí například instalací umělých hnízd. U jřiček je navíc častou komplikací to, že na rozdíl od rorýsů nebo netopýřů může jejich výskyt na budovách působit skutečně objektivní problémy (zejména spojené s padáním trusu a znečišťováním nových fasád). Řešení uspokojivé jak pro majitele rekonstruovaných budov, tak pro jřičky (zvláště v případech velkých kolonií s desítkami nebo stovkami hnízd)

je proto často ještě komplikovanější než v případě rorýsů. Pěkná výsledná realizace vyžaduje nejen vysokou míru „ochranářské diplomacie“ podložené širšími zkušenostmi a znalostmi možných postupů, ale i vstřícný a konstruktivní přístup investora i realizátora stavby. Na druhou stranu je u jřiček (na rozdíl od rorýsů) výhodou jejich značná přizpůsobivost ve výběru místa k hnízdění na dané budově, ovšem při zachování věrnosti konkrétnímu objektu.

Vzorové příklady řešení

Jako vzorové případy, na nichž je možné demonstrovat praktickou ochranu kolonií jřiček při stavbách, jsem vybral dva typické příklady staveb řešených v posledních letech – rekonstrukci budovy obecního úřadu v Nové Vsi na jižní Moravě a revitalizaci bytového domu ve Vrbně pod Pradědem. Je potřeba zdůraznit, že v obou případech byl zásah podchycen na základě nutnosti zpracování odborného posouzení budovy do dotačních žádostí (v prvním případě z prostředků OPŽP, v druhém případě IROP). Celkově tento proces, kdy investor zpracovává dokumentaci, žádá o dotaci, vybírá zhotovitele a ten následně realizuje stavbu, trvá od samotného posouzení budovy a návrhu vhodných opatření po vlastní realizaci i několik let (běžně 2–3 roky). Je to proto z hlediska posuzovatele/konzultanta/ochranáře skutečně „sisyfovský“ závazek, u něž není uspokojivý výsledek jistý, dokud z řešení nesleze poslední dělník... Na druhou stranu je v celém procesu stavby poměrně dost času připravit oboustranně výhodná řešení, což bývá ale často zmařeno tím, že na tuto svou povinnost investor zapomene a pak vše dohání na poslední chvíli (často už v průběhu běžící stavby a pod hrozbou pokut za nedodržení zákona i dotačních podmínek).

Rekonstrukce obecního úřadu

V prvním případě stavby šlo o budovu typického obecního úřadu v malé obci, která slouží zároveň

jako pošta a knihovna. Budova je dvoupatrová se sedlovou střechou a volným podstřeším. Na budově byl kromě středně velké kolonie jřiček (cca 15–20 aktivních hnízd) zjištěn i výskyt netopýřů v podstřeší a hnízdění několika párů rorýsů. Z hlediska jřiček bylo hlavní to, že investor souhlasil s kompenzací ztrát hnízdních možností ve výklencích oken a pod některými římsami instalací umělých hnízd z dřevobetonové směsi (v početnosti odpovídající zjištěnému rozsahu hnízdění). Toto řešení bylo navrženo jako nejvhodnější i vzhledem k tomu, že na stávajících místech jřiččí hnízda objektivně působí problémy (není možné otevřít okna, trus volně padá). Bylo tedy naplánováno nenásilné „přesunutí“ hnízdění na volné štítové stěny, kde měla být stávající okna zazděna. Jako opatření proti padání trusu byly pod umělá hnízda instalovány stříšky a k instalaci byla využita ozdobná římsa, která na štítech zůstala zachována. Stavební zásah probíhal v bezpečném období do konce jara (to bylo zajištěno i díky skutečnosti, že na budově hnízdili také rorýsi a byla zde letní kolonie netopýřů, termínové omezení tedy bylo nezbytné).

Hnízdní možnosti jřiček tak byly zachovány v dostatečném rozsahu a zároveň se maximálně předešlo budoucím potenciálním problémům s hnízděním jřiček na nové fasádě – nejen totiž s padáním trusu a znečištěním fasády, ale i problémům s padáním hnízd z nových fasád. Jřičkám totiž hnízda na nových fasádách, které jsou většinou řešeny jako samoomyvatelné a nenásákové (barvy s příměsí silikonu), hnízda po vyschnutí a zatížení mláďaty odpadávají. Řešením je právě instalace umělých hnízd nebo hnízdních podložek. Zde je také nutné zmínit, že pokud mají umělá hnízda pomoci vyřešit tyto problémy, je nutné zároveň znemožnit hnízdění na původních místech, zejména ve výklencích oken, kde je umístění hnízd i mechanickým problémem (u standardních „eurooken“ není možné otevřít tzv. ventilačky). Elegantním řešením bezpečné zábrany je zejména natažení silnějších silonových lanek přes horní roh okenního výklenku. Toto opatření esteticky ani funkčně nijak neruší, okna se dají otevřít, jen je potřeba trochu experimentovat s hustotou a umístěním lanek podle toho, jak velkou snahu jřičky při obsazování původních míst vykazují. Je také potřeba zmínit, že podle mnoha zkušeností z různých stavebních realizací dochází často k tomu, že okenní výklenek prohloubený o vrstvu zateplení (běžně 14–16 cm) začne být po rekonstrukci pro jřičky atraktivnější než původní stav (kdy byl například výklenek a vnitřní roh krátký, a tedy nevyužívaný). V tom, jestli jřičky budovu k hnízdění skutečně využívají, nebo ne, také hraje zásadní roli dostupnost hnízdního materiálu. Proto kolonie jřiček vznikají vždy do vzdálenosti nejvýše několika set metrů od nejbližšího vodního zdroje s jílovitým bahnitým břehem.

Revitalizace bytového domu

V druhém případě byla situace stavby odlišná. Jednalo se o bytový trojpodlažní dům, kde jřičky k hnízdění využívaly zejména římsu tvořenou přesahem střechy. Stavbu nebylo možné realizovat zcela mimo hnízdní období, rozsah zjištěného hnízdění zde byl ale menší – potvrzeno bylo nejvýše osm aktivních hnízd. U jřiček je extrémně problematické určit stupeň hnízdění – kolonie nemají hnízdění časově

Foto: Evžen Tošenovský

Původní stav budovy obecního úřadu v Nové Vsi na jižní Moravě, kde jiříčky hnízdily ve výklencích oken a pod římsami

Foto: Evžen Tošenovský

Po rekonstrukci byla umělá hnízda umístěna na štitové stěně pod římsou

Foto: Evžen Tošenovský

Detaily hnízd s podložkami proti padání trusu

synchronizované jako např. rorýsi, a tak je možné v jeden čas najít v kolonii hnízda se snůškami stejně jako s malými mláďaty i mláďaty už vzletnými. Navíc hnízdní období jiříček se může v některých letech protáhnout od března až dubna téměř do podzimu (srpna až září). Mladé jiříčky se také velmi často vrací do neaktivních hnízd přespávat na noc i odpočívát v průběhu dne, takže stanovit obsazenost hnízd kontrolou „ze země“ je prakticky nemožné. Jedinou metodou, jak zjistit, která hnízda jsou v danou dobu v kolonii aktivní a jak jsou zde stará mláďata, je tak opatrné použití endoskopické inspekční kamery (buď z lešení, nebo z vysokozdvizné plošiny). Občas praktikované částečné rozebrání hnízd z důvodu určení obsazenosti, které někdy provádějí firmy realizující např. instalaci zábran proti hnízdění, je extrémně nebezpečné a protizákonné (narušená hnízda mohou spadnout, mláďata jsou zde navíc vystavena zvýšenému riziku predace).

V případě stavby ve Vrbně pod Pradědem jsme proto s investorem a realizátorem domluvili postup stavby tak, že pokládka izolantu na plášti budovy bude probíhat bez omezení s tím, že lešení nebude zasíťováno, aby jiříčky měly přístup k aktivním hnízdům. V místech současných hnízd se nechají „výklenky“ a zateplovací vrstva se zde dokončí po vyhnízdění v září až říjnu. Tento postup stavbu nijak nezdržel, protože v době zbývajících do vyhnízdění ještě bylo nutné dokončit další práce mimo plášť budovy. Jiříčky bez problémů dokrmily mláďata při běžící stavbě (i v tomto ohledu jsou jiříčky daleko méně citlivé než rorýsi). Jako kompenzace a snaha o částečné přesměrování hnízdění na méně konfliktní části domu byla i zde použita instalace umělých hnízd na štitové stěny budovy.

Celkový stav po rekonstrukci bytového domu ve Vrbně pod Pradědem. Umělá hnízda byla instalována na štitových stěnách pod římsou přesahu střechy

Foto: Evžen Tošenovský

Aktivní hnízda byla ponechána ve výklenku izolantu i v průběhu stavby

Foto: Evžen Tošenovský

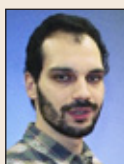
Detail instalovaných hnízd z dřevobetonové směsi

Foto: Evžen Tošenovský

Další sezona po rekonstrukcích

Obsazenost umělých hnízd v další sezoně po provedení stavby byla v obou uvedených případech kolem poloviny, přičemž jiříčky se vždy snažily hnízda stavět i na původních místech. Většina párů zvolila spíše „určené“ strany budov, a i když nezahnízdily přímo v umělých hnízdech, použily je alespoň jako oporu pro stavbu nového hnízda (instinkt jiříček je jednoznačně vede k tomu, aby stavěly hnízda v návaznosti na starší hnízda z minulých let).

Při podobných realizacích jde vždy ve větší nebo menší míře o improvizaci podle podmínek stavby a konkrétní situace. Pro volbu řešení je nutné zkušenosti a znalosti možných postupů (včetně extrémních možností, jako je záchranný transfer hnízd s mláďaty) kombinovat s detailními konzultacemi se stavebníkem. Komplikovanější je samozřejmě situace u skutečně velkých hnízdních kolonií (se stovkami aktivních hnízd). I s takovými situacemi se občas setkáváme, jako např. na budovách komplexu přerovské Meopty, všem čtenářům známého výrobce nejvyšší českých dalekohledů. Vždy je ale možné dojít ke kompromisu vyhovujícímu zájmům stavebního zásahu i hnízdění jiříček.

Evžen Tošenovský | se v ČSO věnuje praktické ochraně synantropních ptáků a netopýrů na Moravě a realizuje zoologické průzkumy při zásazích, které mohou tyto druhy ve městech ohrožovat (zejména stavební úpravy budov a kácení stromů). Věnuje se popularizaci veřejnosti a školení odborníků.

Hnízdění jiříček v umělých hnízdech

Po přestěhování do panelákového bytu jsme přemýšleli, pro jaký druh ptáka vyvěsíme budku. „Já bych chtěl budku pro poštolky nebo rorýse,“ nasadil jsem latku vysoko. Nakonec padla volba na umělá hnízda pro jiříčky. V okolí již několik párů jiříček hnízdl v přirozených, ale i v umělých hnízdech. Lidé jim však obvykle nejsou nakloněni kvůli znečišťování fasády trusem a raději si do oken instalují neestetické igelitové pytlíky či kovové bodce, jen aby jiříčkům zabránili v hnízdění. Navíc jsou v posledních letech velká sucha, při nichž není dostupná mokrá hlína, ze které si jiříčky lepí svá kulovitá hnízda. Náš záměr se tedy zdál ideální.

První sezonu jsme v Zelené domácnosti (www.zelenadomacnost.cz) zakoupili dvě prefabrikovaná keramická hnízda na dřevěné podložce. Mají větší vletový otvor, a jiříčky si ho tedy musí částečně dostavět hlínou. Asi

v půlce dubna jsme hnízda navrtali do zdi v rohu oken a čekali na přilet nocležníků. Nakonec jsme se dočkali a jiříčky si začaly dostavovat vletové otvory u obou hnízd. Úspěšně však vyhnízdlily jen v jednom, u druhého totiž hliněná výztuž vletového otvoru vypadla, naštěstí ještě před snášením vajec. Mezitím si ještě třetí pár začal stavět přirozené hnízdo, které však nedostavěl.

Jiříčka krmící svá mláďata v umělém keramickém hnízdě

Dřevobetonové hnízdo umístěné na kovových lištách

Mláďata po dosažení vzletnosti přes den lovila potravu a čas od času si do hnízda přiletěla odpočinout. Až do odletu na začátku září se do hnízd vracela nocovat. Pozorovali jsme také, že do hnízd během dne zaletovali odpočívat i dospělí jedinci.

Asi po týdnu od definitivního odletu jiříček jsme pak náhodou za oknem objevili štenici ptačí, která vylezla z opuštěných hnízd. Ihned jsme všechna hnízda uvnitř i za dřevěnou destičkou vydezinfikovali přípravkem na hubení štenic a blech. Parazit se vyskytovali především v hnízdě, kde jiříčky krmily mláďata. V hnízdě, kde ptáci jen nocovali, bylo štenic minimum. Po našem zásahu se již žádné štenice neobjevily.

Nenechali jsme se odradit a u stejného prodejce jsme objevili ještě dřevobetonová hnízda, prodávaná ve dvou variantách, lišících se velikostí vletového otvoru. Pořídili jsme další dvě, u kterých nebylo třeba vletový otvor dostavovat, aby to měly jiříčky tzv. all-inclusive. Jsou dodávána se dvěma kovovými lištami, které se vruty přivrtají do zdi, a do nich se hnízdo jednoduše zasune. Druhou sezonu jiříčky obsadily jedno keramické a jedno dřevobetonové hnízdo, ve kterých úspěšně vyhnízdlily. Navíc si ještě další pár dostavěl přirozené hnízdo na základu hnízda z předchozího roku a také úspěšně vyvedl mláďata.

S ohledem na snadnou instalaci i následnou údržbu a dezinfekci jsou dle našeho názoru lepší dřevobetonová hnízda. Ve vhodnou dobu je lze také jednoduše vysunout z kovových lišt a okroužkovat mláďata. U všech typů je vhodné asi 30 cm pod hnízdo přimontovat prkénko o šíři 25 cm, jež zachytává padající trus, který se jinak hromadí na okně a parapetu.

Až po definitivním opuštění hnízda jiříčkami je nutné hnízda i jejich okolí dezinfikovat roztokem Sava nebo speciálním sprejem. Poté lze hnízda následující den demontovat, my jsme je však nechali na svém místě. V zimě jsme pak pozorovali sýkoru modřinku, která hnízdo z dřevobetonu využívala k přenocování.

Nenechte se odradit ani vy a dejte jiříčkům šanci! Ukáží vám něco ze svého života a jejich příjemné švitoření vás bude doprovázet po celé léto.

✍ Martin Strnad

Jde to i na historické budově

Originální dvojhnízdo ručně vyrobené na míru

Ukázkový případ řešení rekonstrukce fasády na domě s hnízdícími jiříčkami nám před časem poslal pan Ing. Gabriel. Na historickém domě v Klášterci nad Ohří bylo z uliční strany potřeba natřít fasádu. Jiříčky zde hnízdí v meziprostorách ozdobných štukových krokví, další hnízda jsou z druhé strany domu. Pan Gabriel se po konzultacích s ČSO rozhodl vyrobit originální umělá „dvojhnízda“, která se rozměrově přesně hodí do meziprostoru krokví. Rekonstrukci fasády odložil na podzim, až jiříčky dokončí hnízdění, a jedno dvojhnízdo zkušebně instaloval už na jaře mezi aktivní přirozená hnízda. V červnu už první pár umělá hnízda obsadil a vstup si dostavěl – umělá hnízda mají záměrně vstupy širší, aby si jiříčky mohly vlet upravit. Po rekonstrukci fasády je na domě již šest „dvojhnízd“. Problém s padáním trusu vyřešili vlastníci tak, že umělá hnízda jsou pouze nad okrasnými nadokenními římsami, které trus zachycují, v dalších místech „mezikrokví“ jsou umístěny bezpečné zábrany, aby nová fasáda nemohla být trusem ve větší míře znečištěna. Toto řešení je krásným kompromisem mezi zachováním hnízdních možností jiříček a reprezentativní renovací historického domu – kéž by podobných realizací ze strany majitelů přibývalo!

✍ Evžen Tošenovský

Umělá hnízda umístěná mezi krokvemi na historickém domě v Klášterci nad Ohří

Podruhé jsme sčítali ptáky na krmítku

Ptačí hodinka proběhla 10.–12. ledna 2020

Do sčítání se zapojili dobrovolníci z celé České republiky, během hodinového pozorování zaznamenávali ptáky na svém krmítku a v jeho blízkém okolí. Průběžné výsledky jsou na webových stránkách dostupné okamžitě a aktualizují se v reálném čase – jakmile odešleme své sčítání, připočítá se ke všem dosud odevzdaným. Mohli jsme tak už během samotného sčítání sledovat, jak si jednotlivé druhy zatím stojí. Konečné výsledky zpravidla známe až v únoru. Kromě sčítání vyplněných do online formuláře nám totiž přicházejí i papírové formuláře poštou a těm je třeba dát více času na doručení a následný přepis do databáze. Pak teprve probíhá odborné vyhodnocení dat.

Už do prvního ročníku sčítání se v lednu 2019 zapojilo neuvěřitelných 14 000 účastníků a letos jsme loňská čísla bohatě překonali. Do Ptačí hodinky 2020 se zapojilo přes 21 000 účastníků, kteří odeslali 15 000 hodinových sčítání. Pokud by podobný objem dat měl nasbírat jeden člověk, sčítal by zhruba rok a tři čtvrtě nepřetržitě, dnem i nocí. Z letošního účasti máme obrovskou radost a všem zapojeným děkujeme!

Letos jsme pro účastníky nově připravili grafiky pro snadnější určování nejčastějších ptačích hostů, stejně jako trojici videonávodů – jak správně

ptáky krmit, jak sčítat Ptačí hodinku a seznámení s osmi základními ptačími druhy. Všechny materiály najdete na webu, takže pokud máte v určování návštěvníků na svém krmítku ještě nějaké mezery, pořád je do konce zimy čas je zacetit.

Poslední novinkou na webu jsou výsledky v mapové podobě – podívejte se sami, jak je na tom váš okres v porovnání s ostatními. Kdo ví, jaké zajímavé podněty pro další výzkum při pohledu do nich objevíme?

Podrobné výsledky 2020 najdete na webu ptacihodinka.birdlife.cz.

Za rok sčítáme znovu: 8.–10. ledna 2021!

Druhy pozorované nejčastěji během sčítání 2020

NEJ sčítání 2020

- **nejvíce jsme sčítali** v neděli **12. 1. 2020**
- **nejvíce účastníků** sčítalo ve **Středočeském kraji** – přes 4000
- **nejstarší účastníci** bylo **96 let**, sčítala na Českobudějovicku
- **školy** poslaly přes **250 sčítání**
- **nejvíce sčítalo najednou** 150 účastníků, a to děti z MŠ Fráni Šrámka v Teplicích
- **nejčastěji sčítáme na zahradě** (70 % sčítání), dále u okna (13 %) či na balkoně (10 %)
- **pouze u 5 % krmítek nevidáme** v jejich okolí nikdy kočky

Napsali jste nám:

Je to úžasná akce a doprovodné materiály jsou super. Používáme je v oddíle ochránců přírody a i malí špuntí všechny ptáky bezvadně poznají. Děkujeme a těšíme se na další. — Jitka Dvorská, Valašské ekocentrum

Letos jsem se zúčastnila ptačí hodinky. Je to moc hezká akce. Pozorují ptáky stále, je to lepší než televize. — Mgr. Věra Sklenaříková

Děkujeme za možnost vyzkoušet si sčítání. Naše děti z kroužku orientačního běhu to moc bavilo. Dokonce pak sčítaly i doma s rodiči. Moc ptáků neznáme, tak jsme aspoň nastudovali, co se dalo, a pouštěli si i nahrávky hlasů a videa. Máte pěkný videonávod. — Marika Benešová

Foto: Pavel Januš

Do sčítání svých soukmenovců se zapojila i papouščí slečna

Foto: Zuzana Pernicová

Sýkora uhelníček byla viděna na každém desátém krmítku

Foto: Monika Suržinová

Sýkora koňadra je nejpočetněji zaznamenaným druhem letošního i loňského sčítání

Za podporu děkujeme:

Koukejte, co kde lítá!

Smůlou jiříček je, že jejich hnízda jsou dobře vidět, což ulehčuje práci predátorům; zároveň jsou hnízda na očích obyvatelům domu, kterým jejich přítomnost někdy vadí. Snadné hledání hnízd je naopak výhodou pro nás, kteří je chceme chránit. Znáte tu obvyklou výtku, kterou jedni častují druhé, že při práci zevlují: „Nekoukej, co kde lítá, a radši dělej něco pořádného!“ My bychom vás naopak rádi požádali, abyste při svých cestách za prací, za zábavou či na vycházce se psem cíleně koukali, co kde lítá, lépe řečeno: vyhledávali hnízda jiříček a napsali nám o nich.

Jak postupovat?

Hnízda jiříček jsou solidní stavby a vydrží přilepená na domech spoustu let. Nebo aspoň po hnízdech zůstávají na stěnách jejich základy nebo otisky (lidé je často shazují, ačkoli je to protizákonné). Můžeme je tedy sledovat celoročně. Ideální je samozřejmě období od června do srpna, kdy jiříčky hnízdí a na hnízda nás samy upozorní. Nejlépe ráno za pěkného počasí, kdy se hladová mláďata domáhají krmení nejvíce. Stejně dobře ovšem můžeme osířelá hnízda najít i uprostřed zimy, zatímco jiříčky brázdí oblohu afrických zimovišť.

Kam údaje zapsat?

Ideálně do databáze registrovaných hnízdišť na webových stránkách **rorysi.cz**, kde v levém horním rohu úvodní strany naleznete pod červeným označením ulice i databázi registrovaných hnízdišť nejenom rorysů, ale i kavek a samozřejmě jiříček. Právě do ní se snažíme údaje o hnízdištích shromažďovat a získaná data pak využívat k ochraně všech tří jmenovaných druhů. Slouží tak nejenom nám, ale všem, kdo stránky navštíví, stále častěji i úředníkům, kterým přijdou údaje vhod při výkonu státní správy. Zápis je jednoduchý a časově nenáročný.

Pokud vám přesto přijde zápis do databáze komplikovaný, prostě nám pošlete záznam o hnízdech jiříček ve třech uvedených krocích (viz box Co si poznamenat?) na e-mailovou adresu **jiricka@birdlife.cz**. A ke zprávě můžete rovnou připojit i fotografie dotyčné budovy: ideálně celkový pohled na dům, na kterém budou hnízda jiříček vidět, popřípadě i detail hnízd, **nejvýše však 2 fotografie ke každému objektu**.

Ne všichni máme možnost poskytnout jiříčkám střechu nad hlavou. Každý z nás však může pomoci jejich domovy chránit. Předem vám děkujeme a těšíme se na vaše záznamy!

Lukáš Viktora

Co si poznamenat?

Je to jednoduché; aby byl údaj pro ochranu jiříček použitelný, stačí pořádit záznam ve třech základních krocích:

- 1) **Datum a hodina pozorování.**
- 2) **Obec, název ulice a popisná čísla domů**, na kterých jste hnízda zjistili.
Často bývají dvě: číslo orientační a číslo popisné. Popisné je zpravidla to vyšší, nejčastěji na červené tabulce. Pozor – bytové, zejména panelové domy mají více vchodů a každý z nich má svoje číslo!
- 3) **Počet hnízd** na každém čísle popisném zvlášť.

Máte rádi ptáky? Chcete se zapojit do jejich ochrany? Chcete je blíže poznat?

ČESKÁ SPOLEČNOST ORNITOLOGICKÁ

Pro ptáky. Pro lidi. I PRO VÁS!

Už více než čtyři tisíce lidí podporují svým členstvím v ČSO ochranu a výzkum ptactva.

Přidejte se k nám také a staňte se členem s řadou výhod:

- zvýhodněné exkurze za ptáky do tuzemska i zahraničí
- ornitologické aktivity v průběhu celého roku
- slevy do e-shopu na stále se rozšiřující sortiment zboží
- 4x ročně časopis *Ptačí svět*

birdlife.cz/prihlaska/
TĚŠÍME SE NA VÁS!

Ornitologické zájezdy v roce 2020

* **CAMARGUE + KAŇON ŘEKY VERDON** – Budeme pozorovat plameňáky, píslí, bílé koně a černé býky; 5.–10. 5.

* **PODYJÍ** – Jediný moravský národní park, výjimečně zachovalé meandry Dyje; 21.–24. 5.

WALSRODE + ZOO MAGDEBURG – víkendová návštěva největšího „světového“ ptačího parku Evropy. 5.–7. 6.

* **SEVEROČESKÉ VÝSYPKY** – Ojedinělá možnost dostat se do míst, kam je vstup přísně zakázán; 13.–14. 6.

* **IRSKO** – Za papuchalky, tereji, alkami a alkonou na mořské útesy; 4.–11. 7.

ZOO A PTAČÍ PARKY STŘEDNÍ FRANCIE – V oblasti zámků na Loire najdeme jednu z nejkrásnějších zoo světa; 18.–25. 7.

PANTANAL – Fotografická výprava za ptáky největšího mokřadu světa; 31. 7. – 13. 8.

TENERIFE – LORO PARQUE – Nejbohatší sbírka papoušků. Birdwatching ve vavřínovém pralese; 24.–31. 8., 14.(18.)–21.(25.) 9.

VLČÍ HORY – Za zubry, vlky a medvědy do tajemných hvozdů; 5.–11. 10.

* **ETIOPIE** – Za endemity a dalšími ptáky etiopských hor; také dželady, vlček etiopský; 7.–21. 11.

EKVÁDOR + GALAPÁŽSKÉ OSTROVY – Rovninový prales a jedineční živočišné odlehleho souostroví; 27. 11. – 7. 12. (13. 12).

* **exkurze ČSO**

CK Primaroute tel.: 572 554 145

e-mail: primaroute@nozicka.cz,
www.primaroute.cz

MERLIN
BIRD ID

dG
MAMMALS

dG DIGITAL GUIDE STAY CURIOUS

První dalekohled
s digitální identifikací zvířat.

SEE THE UNSEEN

SWAROVSKI
OPTIK

DÍKY
DOKONALÉ
OPTICKÉ KVALITĚ
SPOLEHLIVĚ
URČÍTE KAŽDÝ
DRUH

LEPŠÍ
POHLED
NA
SVĚT

Jiříčka obecná
Delichon urbicum

MeoStar S2 82 HD

MeoStar B1 10 x 42 HD

Exkluzivní nabídka nejoblíbenějších modelů pro členy ČSO:

- **MEOSTAR S2 82 HD**
okulár 30–60x WA
okulár 20–70x
- **PŘÍSLUŠENSTVÍ**
Adaptér S2
Lišta S2
MeoPix
Fotoadaptér
Brašna S2 Stay-on-case
Meopta/Manfrotto stativ
- **BINOKULÁRY**
MeoStar B1 8 x 32
MeoStar B1 8 x 42
MeoStar B1 10 x 50
MeoStar B1 10 x 42 HD
MeoStar B1 12 x 50 HD
MeoStar B1 15 x 56 HD

15%
sleva

na nejoblíbenější
produkty*

ČESKÁ
OPTIKA
od roku
1933

**Doporučeno
Českou společností ornitologickou**

Bližší informace a objednávkový formulář na www.birdlife.cz

* doporučené maloobchodní ceny pro členy ČSO

Meopta – optika, s. r. o., Kabelíkova 1, 750 02 Přerov
tel. +420 581 241 111 | e-mail: meopta@meopta.com
www.meoptasportsoptics.com | www.meopta.com

